



Հայաստանի Հանրապետության
միգրացիոն ծառայություն



Հայաստան վերադարձած անձանց վերաինտեգրման ուղեցույց



Սույն զեկույցում արտահայտված կարծիքները պատկանում են հեղինակներին և պարտադիր չէ, որ արտացոլեն Միգրացիայի միջազգային կազմակերպության (ՄՄԿ) և ՄՄԿ անդամ-պետությունների տեսակետները: Ողջ զեկույցում օգտագործված անվանումները և նյութի ներկայացումը չեն ենթադրում ՄՄԿ-ի կողմից ցանկացած երկրի, տարածքի, քաղաքի կամ շրջանի, կամ դրա իշխանությունների իրավական կարգավիճակի կամ դրա սահմանների վերաբերյալ որևէ տեսակետի արտահայտում:

ՄՄԿ-ն հավատարիմ է այն սկզբունքին, որ մարդասիրական ու կանոնավոր միգրացիան ծառայում է ի նպաստ միգրանտներին և հասարակությանը: ՄՄԿ-ի՝ որպես միջազգային կազմակերպության, փոխգործակցությունը միջազգային հանրության իր գործընկերների հետ ուղղված է միգրացիայի ոլորտում առկա մարտահրավերների լուծմանը, միգրացիային առնչվող հարցերի վերաբերյալ իրազեկության մակարդակի բարձրացմանը, միգրացիայի միջոցով սոցիալ-տնտեսական զարգացման խթանմանը, ինչպես նաև միգրանտների մարդկային արժանապատվության արժևորմանն ու բարեկեցության ապահովմանը:

Հրատարակիչ՝ **ՄՄԿ Հայաստանի առաքելություն**

Պետրոս Ադամյան 14, Երևան 0010, ՄՄԿ-ի շենք
Հեռախոս՝ (+374 10) 58 56 92
Ֆաքս՝ (+374 10) 54 33 65
Կայք՝ www.iom.int

Ուղեցույցը հրատարակվել է առանց ՄՄԿ պաշտոնական խմբագրման:

© 2020 Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն (ՄՄԿ)

Ասատրյան Ն. (2020), *Հայաստան վերադարձած անձանց վերաինտեգրման ուղեցույց*

Ձևավորումը՝ Արամ Ուռուտյանի

ՄՄԿ Հայաստանի առաքելություն, Երևան.

Բոլոր իրավունքները պաշտպանված են: Սույն հրատարակման ոչ մի մաս չի կարող վերարտադրվել, պահվել տեղեկատվական-որոնողական համակարգում, կամ փոխանցվել որևէ ձևով կամ միջոցով՝ էլեկտրոնային, մեխանիկական, լուսապատճենահանման, գրառման կամ այլ կերպ՝ առանց հրատարակչի նախնական գրավոր համաձայնության:



Հայաստանի Հանրապետության
միգրացիոն ծառայություն



Հայաստան վերադարձաժ անձանց վերաինտեգրման ուղեցույց

Երրորդ հրատարակություն

Երևան **2020**



ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հապավումների ցանկ

iv

Նախաբան

v

Բաժին 1

Վերաինտեգրման համակարգը Հայաստանում

Գլուխ 1.

Վերադարձ

1

Գլուխ 2.

Վերաինտեգրում

7

Գլուխ 3.

Վերաինտեգրումն ըստ ճյուղերի

23

Բաժին 2

Օգտակար հղումներ և կոնտակտային տվյալներ

43

Բաժին 3

Հավելվածներ

48

Հապավումների ցանկ

ՀԿԽԸ	Հայկական կարմիր խաչի ընկերություն
ՀՀ ՏԿԵՆ	Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության
ՄԻՔՄՄԿ	Միգրացիոն քաղաքականության մշակման միջազգային կենտրոնի հայաստանյան գրասենյակը
ERRIN	Վերադարձի և վերաինտեգրման եվրոպական ցանց
ՀՀ ԿԲ	Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկ
ԱՊՀ	Անկախ պետությունների համագործակցություն
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ԿԶՀՀ	Կայուն–զարգացման հայկական հիմնադրամ
ՄՄԿ	Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ԶՄԳ	Զբաղվածության մասնավոր գործակալություններ
ՎՈՒԿ	Վերաինտեգրման ուղղորդման կենտրոն
ՀԳՀՄ	Հայաստանի գործատուների հանրապետական միություն
ԶՊԳ	Զբաղվածության պետական գործակալություն
ՓՄՁ	Փոքր և միջին ձեռնարկատիրություն
ՓՄՁ ԶԱԿ	Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ազգային կենտրոն
ՄԾ	Միգրացիոն ծառայություն
ՄԱԿ ՓԳՀ	ՄԱԿ-ի Փախստականների հարցերով գերագույն հանձնակատար

Նախաբան

Հայաստանում միգրացիան ավելի շատ պայմանավորված է երկրի տնտեսական իրավիճակով և բավարար վարձատրվող աշխատանքների բացակայությամբ, ինչն էլ մղում է մարդկանց եկամուտ փնտրել օտարերկրյա պետությունում: Որոշ ժամանակ արտերկրում գտնվելուց և հայրենիք վերադարձից հետո, վերադարձողները կարող են հասարակությունում վերաինտեգրվելու որոշակի խնդիրներ ունենալ:

Հայրենիք վերադարձած անձանց վերաինտեգրումը կայուն վերադարձի բանալին է: Վերադարձած անձինք ցանկանում են, որ իրենց դիտեն որպես հատուկ ուշադրության կարիք ունեցող խմբի: Այդ պատճառով, Հայաստանի քաղաքացիների վերադարձի բարեհաջող վերաինտեգրման համար բարենպաստ միջավայրի ապահովումը չափազանց կարևոր է:

Հայաստանում վերաինտեգրմանն ուղղված քաղաքականությունը ձևակերպված է և անհրաժեշտ է պատկերել վերաինտեգրման գործընթացում ներգրավված տարբեր պետական և ոչ պետական մարմիններին ու նրանց համապատասխան գործառնությունները՝ քաղաքացիների վերադարձի հարցերով զբաղվող ամբողջ պետական ապարատի ավելի մեծ ֆոնի վրա:

Ավելին, կարևոր է ունենալ վարադարձած անձանց համար երկրում մատչելի վերաինտեգրման ծառայությունների ամբողջական պատկերը:

Ուղեցույցի առաջին տարբերակը նախաձեռնվել և հրատարակվել է 2013 թվականին՝ նպատակ ունենալով ուղղորդելու և բարելավելու վերադարձած անձանց տրամադրվող աջակցությունը, որպեսզի նրանք մշտապես վերադառնան հայրենիք:

Ուղեցույցը լրամշակվել է 2016 թվականին, հաշվի առնելով Հայաստանում միգրանտների վերադարձի և վերաինտեգրման ոլորտում տեղի ունեցած իրավական և ինստիտուցիոնալ փոփոխությունները:

Սույն երրորդ հրատարակության նպատակը թարմացված տեղեկատվության տրամադրումն է Հայաստանի քաղաքացիների վերադարձի և Հայաստանում նրանց հաջող վերաինտեգրման հարցերով զբաղվող բոլոր պետական, ոչ պետական և միջգերատեսչական մարմինների դերերի վերաբերյալ: Հաշվի առնելով, որ վերաինտեգրումն ունի համալիր մոտեցում պահանջող տարբեր հայեցակետեր (իրավական, սոցիալական, հոգեբանական, մշակութային, տնտեսական, առողջապահական և այլն), այս ուղեցույցը հետագա աջակցության տրամադրման համար ուղղորդման կետ կծառայի:

Ուղեցույցում նկարագրվում են վերադարձած անձանց վերաինտեգրման հարցերով զբաղվող պետական և ոչ պետական մարմինների դերն ու գործառույթները, արծարծվում են վերաինտեգրման հետ առնչվող տարբեր հարցեր, ուղեցույցում ներառված են նաև օգտակար հասցեներ և հղումներ:

Ուղեցույցի նպատակը երկրի ներսում վերաինտեգրման ծառայություն մատուցողների ցանցն ամրապնդելն է: Վերաինտեգրման ծառայությունների ոլորտում համագործակցության և դրանց համակարգմանն ուղղված կարողությունների կայուն զարգացման միջոցով կկատարվագործվեն համապատասխան պաշտոնյաների հմտությունները և կբարելավվեն վերաինտեգրման ծառայությունները, որոնք ի վերջո կհանգեցնեն ավելի կայուն վերադարձի:

Արմեն Ղազարյան

Հայաստանի Հանրապետության
տարածքային կառավարման և
ենթակառուցվածքների
նախարարության միգրացիոն
ծառայության պետ

Իլոնա Տեր-Մինասյան

Միգրացիայի միջազգային
կապմակերպության
Հայաստանի առաքելության
գրասենյակի ղեկավար

Վերաինտեգրման համակարգը **Հայաստանում**

Գլուխ 1. **Վերադարձ**

1.1 Քաղաքացիություն

Վերադարձը սկսվում է նպատակակետ երկրում, երբ միգրանտը որոշում է վերադառնալ տուն, անկախ այդ որոշման հիմքերից՝ խոցելի վիճակ, անձնական պատճառներ, կամ պարտադիր վարչական պատիժ:

Ամեն դեպքում, վերադարձի իրավունքը մարդու հիմնարար իրավունքներից է: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 13(2) հոդվածն ասում է. «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի լքել ցանկացած երկիր, այդ թվում նաև իր սեփականը, և ունի իր երկիր վերադառնալու իրավունք»: Հետևելով այս սկզբունքին, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 40-րդ հոդվածի երրորդ կետը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր քաղաքացի և Հայաստանի Հանրապետությունում օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք ունեցող յուրաքանչյուր ոք ունի Հայաստանի Հանրապետություն մուտք գործելու իրավունք»:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության հետ կապված հարցերը կարգավորվում են 1995 թվականի նոյեմբերի 6-ին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

Ելնելով «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության մասին» օրենքից՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն ձեռք է բերվում՝

- 1. քաղաքացիության ձանաչմամբ.**
- 2. ծննդով.**
- 3. քաղաքացիություն ստանալու միջոցով.**
- 4. քաղաքացիությունը վերականգնելու միջոցով.**
- 5. քաղաքացիության խմբային ձեռքբերման միջոցով.**
- 6. Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված հիմքերով.**
- 7. սույն օրենքով նախատեսված այլ հիմքերով:**

Միգրանտների համար նշանակություն ունի 6-րդ հոդվածի առաջին ենթապարբերությունը, որով սահմանվում է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունից դուրս բնակվելն ինքնին չի հանգեցնում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիության դադարեցմանը», ինչպես նաև 7-րդ հոդվածի երկրորդ մասով, ըստ որի, «Հայաստանի Հանրապետությունը, նրա դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչություններն ու դրանց պաշտոնատար անձինք պարտավոր են պաշտպանելու այլ պետություններում գտնվող՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների իրավունքները...»:

1.2 Փաստաթղթերը

Տարիներ կամ ամիսներ ընդունող երկրում մնալուց հետո տուն վերադառնալը պահանջում է նախապատրաստական միջոցառումներ: Սովորաբար, ամենաառաջին փուլը նախատեսում է սահմանահատում և, համապատասխանաբար, անհրաժեշտ փաստաթղթերի ձեռքբերում և ընթացակարգերի պահպանում:

Հայաստանի Հանրապետության բոլոր քաղաքացիները, որոնց 16 տարին լրացել է, անկախ բնակության վայրից, կարող են ունենալ Հայաստանի Հանրապետության անձնագիր: Արտասահմանում գտնվող հայերը կարող են դիմել անձնագիր ստանալու կամ անձնագրի վավերականության ժամկետը երկարաձգելու համար Հայաստանի Հանրապետության դեսպանատներ կամ հյուպատոսական ծառայություններ: Արտասահմանում բնակվող Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացիներին, որոնք չունեն վավերական անձնագիր կամ ունեն նախկին Սովետական միության ժամկետանց անձնագիր, սակայն շտապ պետք է վերադառնան Հայաստան, հյուրընկալող երկրում դեսպանատան կամ հյուպատոսական ծառայության կողմից կարող է տրվել վերադարձի վկայական (ժամանակավոր, միանգամյա օգտագործման ճամփորդական փաստաթուղթ):

Հայաստանում անձնագրերը տրամադրվում են Ոստիկանության Անձնագրային և վիզաների վարչության, ինչպես նաև երկրի բոլոր շրջաններում գործող

Անձնագրային բաժանմունքների կողմից: 2006 թվականին ներմուծվել է Բնակչության ռեգիստրը, որում պահվում են տվյալներ անվան, կացության կարգավիճակի, հասցեի, ծննդյան վայրի և ամսաթվի, սեռի, տրամադրված անձնագրի ու անձը հաստատող փաստաթղթերի ու համապատասխան ամսաթվերի, Հայաստանի Հանրապետության կամ այլ պետության քաղաքացիության, ինչպես նաև հանրային ծառայությունների համարանիշի մասին: Բնակչության ռեգիստրում առկա են նաև արտասահմանում բնակվող հայերի մասին տվյալներ, որոնք տրամադրվել են Արտաքին գործերի նախարարության կողմից և ձեռք են բերվել դրա հյուպատոսական ծառայություններում: Տվյալները հասանելի են Ոստիկանության, Հայաստանում անձնագրային բաժանմունքների, Արտաքին գործերի նախարարության և Ազգային անվտանգության ծառայության համար: Արտասահմանում գտնվող որոշ հյուպատոսական ծառայություններ նույնպես միացած են Բնակչության ռեգիստրին: 2007 թվականից ի վեր Բնակչության ռեգիստրում նաև նկարներ են պահվում:

2012 թվականին Հայաստանի Հանրապետությունում ներմուծվել է կենսաչափական տվյալներ պարունակող էլեկտրոնային անձնագիր, ինչպես նաև նույնականացման էլեկտրոնային քարտ: Կենսաչափական անձնագիրը ծառայում է որպես ճանփորդական փաստաթուղթ, իսկ նույնականացման քարտը նախատեսված է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում օգտագործման համար: Կենսաչափական անձնագրերը պարունակում են նկար, կենսաչափական անձնագրի տիրոջ մատնադրոշմի թվային պատկերը և էլեկտրոնային ստորագրությունը:

Ինչպես կենսաչափական անձնագրերը, այնպես էլ նույնականացման քարտերը տրվում են տասը տարի վավերականության ժամկետով: Կենսաչափական անձնագրի արժեքը սահմանված է 25 հազար դրամ: Նույնականացման քարտի արժեքը սահմանված է 3 հազար դրամ:

1.3 Վերադարձ և հաշվառում

Վերադառնալիս վավերական անձնագիր ունեցող վերադարձող միգրանտները Հայաստանի Հանրապետություն ժամանելուն պես չեն հաշվառվում սահմանի անցման կետերում, և Հայաստանի Հանրապետությունում վերադարձող միգրանտների թվի վերաբերյալ վիճակագրություն չի կազմվում: Հայաստանի Հանրապետություն վերադառնալուց հետո Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին միայն պետք է տեղեկացնի համապատասխան պետական մարմիններին և հաշվառվի նոր հասցեում, եթե նա նախօրոք գրանցել է իր արտագաղթելու հանգամանքը: Ծննդյան, մահվան, ամուսնության և ամուսնալուծության փաստը պետք է գրանցվի Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալության քաղաքային կամ շրջանային բաժիններից որևէ մեկում: Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալությունը նաև վարում է քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման արխիվ:

Այն վերադարձողները, որոնց կյանքում արտասահմանում գտնվելու ժամանակ տեղի են ունեցել պետական գրանցման ենթակա փոփոխություններ

(օրինակ՝ երեխայի ծնունդ և այլն), և որոնք դրա մասին չեն տեղեկացրել Հայաստանի համապատասխան դեսպանատանը կամ հյուպատոսական հիմնարկին, վերադառնալուն պես պետք է թարմացնեն իրենց վերաբերյալ գրառումները Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալությունում: Եթե արտասահմանում գտնվելու ժամանակ նրանք օգտագործել են այլ անուններ, և այդ անուններն օգտագործվել են ամուսնության կամ ծննդյան վկայականներում, ապա Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալությունում պետք է տեղեկացնել դրա մասին՝ գրառումներում ուղղումներ կատարելու համար: Քաղաքացիական կացության ակտերի գրառումներում անհրաժեշտ ուղղումներ կատարելու համար փոխադարձ իրավական օգնության մասին համաձայնագիր ԵՄ-ի հետ դեռևս կնքված չէ: Հայաստանի Հանրապետության՝ փոխադարձ իրավական օգնության մասին համաձայնագրերն են Մինսկի կոնվենցիան՝ ԱՊՀ անդամ պետությունների համար, ինչպես նաև Հունաստանի, Լիտվիայի և Բուլղարիայի հետ կնքված երկկողմ համաձայնագրերը: Այն երկրների դեպքում, որոնց հետ Հայաստանի Հանրապետությունը համաձայնագիր չի կնքել, Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման գործակալությունն Արտաքին գործերի նախարարության և Հայաստանի համապատասխան դեսպանատան միջոցով կապվում է հյուրընկալող երկրի հետ՝ նրա պետական մարմինների կողմից տեղեկատվության հաստատման և գրառումներում համապատասխան ուղղումներ կատարելու նպատակով: Քաղաքացիական կացության ակտերի գրառումներում փոփոխություններ մտցնել ցանկացող վերադարձողները պետք է դիմեն քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման տարածքային բաժիններ և այնտեղից սկսեն գործընթացը:

1.4 Մուտք Հայաստան, մաքսային ծառայություն

Հայաստանի Հանրապետությունը 2015 թվականի հունվարից հանդիսանում է Եվրասիական տնտեսական միության անդամ և ղեկավարվում է 2015 թվականին ընդունված «Մաքսային կարգավորման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով: Հայաստանի Հանրապետության մաքսային կարգավորման մասին օրենքի 249 հոդվածի 11 և 12 կետերով սահմանվում է. «Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանող ֆիզիկական անձինք, այդ թվում՝ հարկադիր տեղահանվածները կամ փախստականները, կարող են առանց մաքսային վճարների (բացառությամբ մաքսավճարի) վճարման ներմուծել իրենց անձնական օգտագործման գույքը: Մույն հոդվածի 11-րդ մասով նախատեսված արտոնությունից նույն անձը կարող է օգտվել հինգ տարվա ընթացքում մեկ անգամ»:

Հայաստանի Հանրապետության Մաքսային կարգավորման մասին օրենքի 98 հոդվածի 3 կետի համաձայն՝ ֆիզիկական անձանց կողմից Հայաստանի Հանրապետության պետական սահմանով տեղափոխվող՝ մաքսատուրքի և հարկերի արտոնություն ունեցող ապրանքներն ազատվում են մաքսավճարից:

Բացի այդ, Հայաստանի Հանրապետության Հարկային օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 41 կետի համաձայն՝ ֆիզիկական անձանց կողմից օրենքով սահմանված անձնական օգտագործման գույքի ներմուծումը չի հարկվում ավելացված արժեքի հարկով:

Ի հավելումն, Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանող ֆիզիկական անձանց անձնական օգտագործման գույքը կարող է ներմուծվել մշտական բնակության նպատակով Հայաստանի Հանրապետություն ժամանման օրվանից ոչ ուշ, քան 18 ամսվա ընթացքում:

Ինչ վերաբերում է տեղափոխվող գույքին, որի նկատմամբ կիրառելի է վերոհիշյալ արտոնությունը, ապա Հայաստանի Հանրապետության Մաքսային կարգավորման օրենքի 5-րդ հոդվածի 1 կետով հստակեցվում է, թե ինչն է համարվում անձնական օգտագործման գույք. «Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանող ֆիզիկական անձի անձնական գործածության օգտագործված իրերը, անձնական օգտագործման մեկ ավտոմեքենան և տնային օգտագործված գույքը, որոնք չունեն գործարանային փաթեթավորում ու պիտակավորում և ֆիզիկական անձի կողմից ձեռք են բերվել նախքան Հայաստանի Հանրապետություն ժամանելը: Ընդ որում, անձնական օգտագործման ավտոմեքենան պետք է նախքան Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծվելը վերջին անգամ հաշվառումից հանվելուց առաջ առնվազն 6 ամիս հաշվառված լինի Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանող ֆիզիկական անձի անունով այն երկրում, որտեղ Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանող անձը վերջին անգամ մշտապես բնակվել է նախքան Հայաստանի Հանրապետությունում որպես մշտական բնակիչ հաշվառվելը»:

Վերադարձի դեպքում օրենքով սահմանված արտոնություններին ու բարենպաստ մաքսային պայմաններին հավակնելու և դրանցից օգտվելու համար վերադարձող անձը պետք է 180 օրվա ընթացքում գրավոր դիմում ներկայացնի մաքսային մարմին:

Հայաստանի Հանրապետության Մաքսային կարգավորման օրենքի 249 հոդվածի 18 և 19 կետերով՝ «Հայաստանի Հանրապետության հաշվառում չունեցող ֆիզիկական անձանց համար Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանման օր է համարվում Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության նպատակով ժամանելուց հետո՝ 180 օրվա ընթացքում, Հայաստանի Հանրապետությունում հաշվառվելու օրը:

Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանելիս Հայաստանի Հանրապետության հաշվառում ունեցող ֆիզիկական անձանց համար Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության ժամանման օր է համարվում Հայաստանի Հանրապետություն մշտական բնակության նպատակով ժամանելու օրվան հաջորդող 180 օրվա ընթացքում մաքսային մարմին գրավոր դիմելու օրը»:

1.5 Արտարժույթի ներմուծումը Հայաստանի Հանրապետություն

Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկի խորհրդի 29.07.2005 թվականի թիվ 386-Ն որոշուման համաձայն ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք իրավունք ունեն առանց գրավոր մաքսային հայտարարագիր լրացնելու, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի, Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծել մինչև 10 հազար ԱՄՆ դոլարին համարժեք կանխիկ դրամ:

Վերոնշյալ արժեքը գերազանցելու դեպքում նշված արժույթային արժեքի ներմուծումը ենթակա է գրավոր կերպով հայտարարագրման՝ ուղևորային մաքսային հայտարարագիր ներկայացնելու միջոցով:

Գլուխ 2. Վերաինտեգրում

2.1 Սոցիալ-տնտեսական վերաինտեգրումը և պետական մարմինների դերը

Վերաինտեգրումը կարևոր դեր է խաղում կայուն վերադարձն ապահովելու համար: Սոցիալ-տնտեսական ինտեգրումը վերաբերում է տեղական համայնք վերաինտեգրման սոցիալ-տնտեսական գործընթացին: Ընդհանուր առմամբ ընդունվում է, որ ամենահրատապ անհրաժեշտությունը տնտեսական վերաինտեգրումն է, որպեսզի վերադարձած անձինք և նրանց ընտանիքները կարողանան կայուն եկամուտ ունենալ: Սոցիալ-տնտեսական վերաինտեգրումը կատարյալ կերպով լրացնում են հոգեբանական, քաղաքական, մշակութային և իրավական վերաինտեգրման աջակցությունը: Ուստի, վերադարձը և վերաինտեգրման օժանդակության տրամադրումը համարվում է Հայաստանի միգրացիայի կառավարման քաղաքականության անքակտելի մասը, քանի որ այն ուղղակիորեն առնչվում է միգրացիայի պատճառային խթաններին:

Վերադարձի և վերաինտեգրման նպատակով տրամադրվող աջակցությունը կազմում է միգրացիայի կառավարման¹ համակարգի մի մասը: Հայաստանում միգրացիոն հոսքերի կարգավորման հիմնախնդիրները, միգրացիոն քաղաքականության հիմնական մարտահրավերները և դրանց լուծման ուղիները սահմանված են «Հայաստանի Հանրապետությունում Միգրացիոն պետական կարգավորման քաղաքականության հայեցակարգով»: Հայեցակարգում նշված 3-րդ հիմնախնդիրը վերաբերում է Վերադարձող միգրանտների վերաինտեգրմանը, որը կազմում է միգրացիայի կառավարման համակարգի մի մասը և վերաբերում է Հայաստանի քաղաքացիների վերադարձին, ինչպես նաև հայրենիքում նրանց վերաինտեգրմանը:

Միգրացիայի հարցերը համակարգող և քաղաքականություն մշակող պետական մարմինը Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության (Հայաստանի Հանրապետության ՏԿԵՆ) միգրացիոն ծառայությունն է (ՄԾ):

1. ՄՄԿ բառարանի 2019 թվականի հրատարակության համաձայն՝ «**միգրացիայի կառավարում**» տերմինը վերաբերում է միգրացիայի հարցերով զբաղվող հաստատությունների կողմից մշակված՝ քաղաքական, իրավական և վարչական մոտեցումների իրականացմանը և գործարկմանը:

https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf:

Եթե նախկինում Հայաստանում չի եղել պետական կառավարման որևէ մարմին, որը պետության կողմից օժտված լինի վերադարձող միգրանտների վերաինտեգրման կազմակերպման լիազորություններով, ապա այս ուղղությամբ ինստիտուցիոնալ քայլն արված է. 2019թ-ից Միգրացիոն ծառայությունում ձևավորվել է Վերադարձի և վերաինտեգրման բաժինը, որին էլ վերապահված է Կառավարության 2020թ. մարտի 19-ի N 336-Լ որոշմամբ հաստատված «ՀՀ վերադարձող (այդ թվում՝ հարկադիր վերադարձող) քաղաքացիների վերաինտեգրմանն ուղղված առաջնային աջակցության պետական ծրագրի» իրականացումը:

Ծրագրով նախատեսվում է Հայաստան վերադարձող ՀՀ քաղաքացիներին առաջնային օժանդակություն ցուցաբերում՝ հետագայում նրանց լիարժեք և կայուն վերաինտեգրումը ապահովելու նպատակով:

Ծրագիրը բաղկացած է երկու բաղադրիչներից՝ տեղեկատվական աջակցության տրամադրում և գնահատված կարիքներին համապատասխան ուղղորդում ինչպես կամավոր, այնպես էլ հարկադիր վերադարձող ՀՀ քաղաքացիների համար:

Երկրորդը կացարանով ապահովման բաղադրիչն է, որը վերաբերում է միայն հարկադիր վերադարձած ՀՀ քաղաքացիներին, որոնց բնակարան վարձակալելու համար տրամադրվելու է սուբսիդիա՝ 6 ամիս տևողությամբ, 60.000 ՀՀ դրամի չափով:

Ծրագրի թիրախային խմբերն են՝ հետընդունման (ռեադմիսիոն) համաձայնագրերի շրջանակներում վերադարձողները և օտարերկրյա պետություններից արտաքսված կամ վտարված ՀՀ քաղաքացիները:

Ծրագրի հիմքում ընկած է անձանց խոցելիությունը, այլ ոչ թե նրանց միգրացիոն փորձառություն ունենալու հանգամանքը, ուստի առաջնահերթությունը տրվելու է հետևյալ խոցելի խմբերին՝

- ա.** բազմապատկեր ընտանիքներին (4 և ավելի երեխաներ ունեցող).
- բ.** տարեցներին (65 տարին լրացած).
- գ.** հաշմանդամություն ունեցող անձանց.
- դ.** անհետաձգելի բուժօգնության կարիք ունեցող անձանց.
- ե.** առանց ուղեկցության վերադարձած և Հայաստանում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին:

Ծրագրով սահմանվել են նաև ժամանակային չափանիշներ՝ առնվազն 1 տարի արտերկրում բնակության տևողությունը և վերադարձից հետո առավելագույնը 3 ամսվա ընթացքում ծրագրին դիմելու ժամանակահատվածը:

2018 թ. փետրվարից Հայաստանի Հանրապետության ՏԿԵՆ միգրացիոն ծառայությունում գործում է Վերաինտեգրման «մեկ պատուհան» ծառայությունը, որն ապահովում է ՄԾ կազմում գործող նախկին «Վերաինտեգրման ուղղորդման» կենտրոնի (ՎՈԻԿ)² գործունեության շարունակականությունը:

Ծառայությունը նախատեսված է ԵՄ անդամ և այլ եվրոպական երկրներից Հայաստան վերադարձող քաղաքացիների համար՝ անկախ իրենց հարկադիր կամ կամավոր վերադարձի հանգամանքից, ովքեր վերադարձից հետո Հայաստանում հաստատվելու աջակցություն, ինչպես նաև խորհրդատվություն ստանալու կարիք ունեն։ Ծառայության խորհրդատուն վերադարձողին տրամադրում է անհրաժեշտ տեղեկատվություն վերաինտեգրման նպատակով իրականացվող ծրագրերի, դրանք իրականացնող կազմակերպությունների, հատկացվող աջակցության տեսակների, ինչպես նաև վերադարձի և վերաինտեգրման հետ առնչություններ ունեցող պետական մարմինների մասին։ Անհրաժեշտության դեպքում վերադարձողն իր կարիքներից ելնելով ուղղորդվում է այլ պետական կառույցներ և ծրագրեր, որոնք հիմնականում իրականացվում են միջազգային և տեղական կազմակերպությունների կամ ՀԿ-ների կողմից։ Վերաինտեգրման աջակցություն ստանալու համար վերադարձողները պետք է համապատասխանեն այն ծրագրերի ընդունելիության չափանիշներին, ուր ուղղորդվում են իրենք։

2018թ. նոյեմբերից ՄԾ-ում գործում է վերադարձողների աջակցության նոր՝ Վերադարձի և վերաինտեգրման եվրոպական ցանցի «ERRIN Հայաստան» ծրագիրը, որն իրականացվում է Միգրացիոն քաղաքականության մշակման միջազգային կենտրոնի (ICMPD) հայաստանյան գրասենյակի կողմից։ Ծրագիրն այս պահին աջակցություն է տրամադրում Գերմանիայից կամավոր կամ հարկադիր վերադարձած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին։ Տրամադրվող աջակցությունը ներառում է ինչպես խորհրդատվություն, այնպես էլ առաջնային բժշկական օգնություն (ուղղորդում), բնակարանային խնդիրների լուծման աջակցություն (բնակվարձի տրամադրում), մասնագիտական զարգացում և մասնագիտական ուսուցում, փոքր բիզնես հիմնելու աջակցություն։

Միգրացիոն ծառայությունը ստեղծել է Տունդարձ (www.tundarc.am) ինտերնետային տեղեկատվական համակարգը օտարերկրյա պետություններից Հայաստանի Հանրապետություն վերադարձի մտադրություն ունեցող քաղաքացիների (ինչպես նաև երկքաղաքացիների) համար, նաև՝ արտերկիր մեկնել ցանկացողների համար։ Այն հնարավորություն է ընձեռում ստանալ օգտակար տեղեկատվություն մեկնման, վերադարձի և հայրենիքում վերաինտեգրման գործընթացների և այս ոլորտում իրականացվող ծրագրերի վերաբերյալ։ Համակարգն այցելուներին հնարավորություն է ընձեռում նաև ուղարկելու առցանց հաղորդագրություն վերադարձի և վերաինտեգրման հետ կապված հարցերի վերաբերյալ։

Նպատակ ունենալով Հայաստանում վերադարձի ու վերաինտեգրման գործընթացների արդյունավետ իրականացումը, ստեղծվել է Վերադարձի և վերաինտեգրման հարցերով ֆորում, որն ապահովում է ոլորտում առկա խնդիրների և ծրագրերի քննարկումներ, փորձի փոխանակումներ, տեղեկատվության

2. ՎՈՒԿ-ը հիմնադրվել է 2014թ. մարտին Եվրոպական Միության կողմից ֆինանսավորվող և Ներգաղթի և ինտեգրման ֆրանսիական գրասենյակի կողմից իրականացվող «Թիրախային նախաձեռնություն Հայաստանի համար» ծրագրի կողմից, որը ստորագրվել է ԵՄ և ՀՀ միջև, Շարժունակության շուրջ գործընկերության շրջանակներում։ Կենտրոնը ՀՀ վերադարձող քաղաքացիների համար ծառայել է որպես «մեկ պատուհան», որտեղ նրանք տեղեկացել են վերաինտեգրման հնարավորությունների վերաբերյալ և ուղղորդվել իրենց կարիքներին համապատասխան ծառայությունների։

տարածում և այլ գործառույթներ: Ֆորումն իրենից ներկայացնում է ոչ ֆորմալ համագործակցության հարթակ, որն իր գործունեությունը իրականացնում է կամավոր հիմունքներով և նպատակ ունի մեկտեղել միգրանտների խնդիրներով զբաղվող կազմակերպություններին: Ֆորումի անդամ են հանդիսանում պետական կառույցների, միջազգային կազմակերպությունների և ՀԿ-ների ներկայացուցիչները: Ֆորումն իր գործունեությունն իրականացնում է պարբերական աշխատանքային հանդիպումների միջոցով, որոնք սովորաբար տեղի են ունենում եռամսյակը մեկ անգամ:

2018թ. սկսած ֆորումի հետ կապված աշխատանքները համակարգում է Հայաստանի Հանրապետության ՏԿԵՆ Միգրացիոն ծառայությունը (ՄԾ): Ֆորումի կազմակերպչական աշխատանքներին աջակցում է «մեկ պատուհան» ծառայության խորհրդատուն:

2.2 Միգրացիոն ռեսուրս կենտրոնները

Մինչ օրս Հայաստանի Հանրապետությունում գոյություն չունի պաշտոնական ուղղորդման համակարգ: Հնարավոր և վերադարձող միգրանտները կարող են աջակցություն գտնել Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Զբաղվածության պետական գործակալության (ԶՊԳ) 51 ստորաբաժանումներից մեկում՝ ստանալով խորհրդատվություն աշխատանք գտնելու հետ կապված հարցերի շուրջ, տեղեկատվություն թափուր աշխատատեղերի և զբաղվածության ծրագրերի վերաբերյալ, միջնորդություն գործատուի մոտ աշխատանք փնտրելիս, աջակցություն մասնագիտական կողմնորոշման և վերամասնագիտացման հարցում, աջակցություն ձեռնարկատիրական գործունեության նախաձեռնության պարագայում և ընդգրկում զբաղվածության պետական ծրագրերում:

Զբաղվածության պետական գործակալության որոշ ստորաբաժանումներում գործում են **միգրացիոն ռեսուրս կենտրոններ** (ՄՌԿ): ՄՌԿ-ն ունի երկու թիրախային խումբ՝ հնարավոր աշխատող միգրանտներ և Հայաստան վերադարձած միգրանտներ: ՄՌԿ-ները հնարավոր աշխատող միգրանտներին տրամադրում են տեղեկություններ հյուրընկալող երկրում վիզայի ստացման ընթացակարգերի, օրենսդրության և աշխատանքային հնարավորությունների մասին:

ՄՌԿ-ն տեղեկացնում, կողմնորոշում և վերապատրաստում է աշխատող միգրանտներին՝ արտասահմանում աշխատելու և մնալու համար նախապատրաստվելու և հայրենիք վերադառնալիս նրանց վերաինտեգրման հարցում:

Լինելով զբաղվածության կենտրոնների կազմում՝ ՄՌԿ-ները նաև տեղեկություններ են տրամադրում Հայաստանում և այն օտարերկրյա պետություններում թափուր աշխատատեղերի մասին, որոնց հետ Հայաստանի Հանրապետության Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունն ունի աշխատանքային հարաբերությունների պայմանավորվածություններ կամ

երկկողմ/բազմակողմ աշխատանքային համաձայնագրեր:

Այն նաև տեղեկացնում է վերադարձողներին առկա վերաինտեգրման ծրագրերի մասին, նրանց ուղղորդում է դեպի պետական զբաղվածության ծրագրեր, իրականացնում է վերադարձած անձանց հնտությունների գնահատում և հրավիրում է գործատուներին ու աշխատանքի հավանական թեկնածուներին այսպես կոչված աշխատանքի ակումբներ:³

Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների համակարգը ներդրվել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից 2013 թվականին և դեռ ընթացքի մեջ է: Այս համակարգով բոլոր սոցիալական ծառայությունները միավորվում են «մեկ տանիքի ներքո»: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում գործարկվել են 19 համալիր սոցիալական ծառայությունների տարածքային կենտրոններ (ՀՄԾՏԿ),⁴ որից 6-ը՝ Երևանում: Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների համակարգի նպատակը արդյունավետությունը բարձրացնելը և պետական մարմիններում թղթաբանությունը կրճատելն է, սակայն, մինչև ժամանակ նրանք անհատական մոտեցում են ապահովում շահառուներին, հատկապես՝ ընտանիքներին, և տրամադրում են մեկ վայր, որտեղ կարող են ստանալ բոլոր մատչելի տեղեկությունները, այդ թվում՝ սոցիալական ապահովության, սոցիալական ծառայությունների, զբաղվածության ծառայության և բուժհաստատությունների վերաբերյալ: Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունները աշխատանքներ են տանում այն սոցիալական աշխատողների հետ, որոնք իրականացնում են ընտանիքների գնահատումը և մշակում են կոնկրետ ընտանիքի կարիքներին ուղղված անհատական սոցիալական աջակցության և պաշտպանության ծրագրեր:

Հայաստանի Հանրապետության Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից ստեղծվել է նաև ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների տեղեկատվական համակարգի ինտերնետային կայքը (<http://esocial.am>): Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների համակարգը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների և ֆիզիկական անձանց, սոցիալական աջակցության շրջանակներում նրանց կողմից իրականացվող գործառույթների և միջոցառումների ամբողջությունն է: Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների համակարգը համագործակցության ապահովման միջոցով կանխարգելում է անձի կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնվելը, վերացնում է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնվելու պատճառները և հետևանքները: Ինտեգրված սոցիալական ծառայությունների մատուցումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետությունում գործող Համալիր սոցիալական ծառայությունների տարածքային կենտրոնների կողմից, որտեղ հաճախորդների սոցիալական կարիքների բավարարման գործընթացն իրականացվում է մեկ վայրում: Կայքում զետեղված են ոլորտի հետ առնչություն ունեցող հարցերի

3. Աշխատանքի ակումբներն այնպիսի միջոցառումների անցկացման վայր են, որտեղ գործատուները ներկայացնում են իրենց ընկերությունները աշխատանք փնտրող խմբին:

4. Համալիր սոցիալական ծառայությունների տարածքային կենտրոններ; www.epension.am/am/one_window/one_window_integrated

պատասխանները, իսկ պատասխանը չգտնելու դեպքում, կարելի է դիմել առցանց խորհրդատուներին:

2.3 Վերաինտեգրման ծրագրերը

Հայաստան վերադարձած անձանց վերաբերող հարցերը չեն կարգավորվում մեկ կոնկրետ նախարարության կողմից, քանի որ վերադարձած անձինք առանձին խումբ չեն կազմում և սահմանվում են որպես աշխատանք ունեցող, գործազուրկ, թոշակառու և այլն, այն է՝ վերաինտեգրման գործընթացում ներգրավված են մի շարք նախարարություններ: Վերադարձած անձինք ունեն նույն իրավունքներն ու պարտականությունները, ինչ որ Հայաստանի Հանրապետության բոլոր քաղաքացիները:

«Զբաղվածության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն, վերադարձած միգրանտները համարվում են աշխատաշուկայում անմրցունակ և կարող են օգտվել զբաղվածության պետական ամենամյա ծրագրերից, որոնք աջակցում են վերադարձողների վերաինտեգրմանը՝ զբաղվածության ապահովման միջոցով:

Ներկայումս Հայաստանում գործում են հետևյալ կազմակերպությունները, որոնք իրականացնում են վերաինտեգրման ծրագրեր վերադարձած անձանց՝ զբաղվածության, մասնագիտական վերապատրաստման և սոցիալական բարեկեցության ու այլ ոլորտներում վերաինտեգրումը դյուրացնելու նպատակով: Այդ կազմակերպություններն են՝

- «Հայկական Կարիտաս» ԲՀԿ-ն.
- Ներգաղթի և ինտեգրման ֆրանսիական գրասենյակը (ՆԻՖԳ).
- «Կայուն վարձացման հայկական հիմնադրամը» (ԿԶՀՀ).
- «Առաքելություն Հայաստան» հասարակական կազմակերպությունը.
- «Միգրացիայի միջազգային կազմակերպությունը» (ՄՄԿ):

Վերաինտեգրման ծրագրերի մեծ մասի շահառուները կոնկրետ երկրներից վերադարձած անձինք են, որոնց տրամադրվում է տարբեր չափերի և տարբեր տեսակի աջակցություն: Վերաինտեգրման յուրաքանչյուր ծրագիր, ըստ դոնորի, ունի սահմանված ժամկետ:

Մեծ մասամբ, նշված կազմակերպություններն աջակցություն են տրամադրում վերադարձող անձին դեռևս հյուրընկալող երկրում և շարունակում են նրանց վերաինտեգրման աջակցություն ցուցաբերել արդեն Հայաստան ժամանելուց հետո: Նշված ծրագրերի նպատակը վերաինտեգրման նախնական փուլում աջակցություն տրամադրելը և, հետևաբար, կայուն վերաինտեգրմանը նպաստելն է:

2.3.1 «Հայկական կարիտաս» բարեսիրական հասարակական կազմակերպություն

«Հայկական կարիտաս» կազմակերպությունը, որը գրանցված բարեսիրական հասարակական կազմակերպություն է, ստեղծվել է 1995 թվականին և գործունեություն է ծավալում չորս ռազմավարական ոլորտներում, այն է՝ **սոցիալական պաշտպանություն, առողջապահություն և համայնքային զարգացում; միգրացիա, ինտեգրում և թրաֆիքինգի կանխարգելում; շահերի պաշտպանություն, լոբբինգի և ցանցային համագործակցություն; և արտակարգ իրավիճակների պատրաստվածություն և արձագանքում:** Նրանց կողմից իրականացվող ծրագրերի միջոցով աջակցություն է տրամադրվում խոցելի խմբերին, ինչպես օրինակ՝ Լոռու, Շիրակի, Գեղարքունիքի և Արարատի մարզերի և Երևան քաղաքի տարեցներին, որը երեխաներին, հիվանդ երեխաներին, ծանր իրավիճակում հախտնված հղի կանանց ու հաշմանդամներին:

«Հայկական Կարիտաս» բարեսիրական հասարակական կազմակերպությունը տրամադրում է սոցիալական, բժշկական աջակցություն, փոքր ձեռնարկատիրական դրամաշնորհներ, համայնքների սոցիալական զարգացման դրամաշնորհներ և անտոկոս բիզնես փոխառություններ: Սոցիալական աջակցությունը կարող է ներառել նաև ժամանակավոր կացարանի տրամադրում (վարձակալություն կամ տան գնում վերադարձողի ներդրմամբ), արհեստագործական կամ մասնագիտական կողմնորոշման դասընթացներ, աշխատանքի տեղավորում: Տեղեկատվություն և խորհրդատվություն է տրամադրվում տարբեր հարցերի շուրջ՝ իրավական, սոցիալական, տնտեսական, առողջապահական և այլն:

«Հայկական Կարիտաս» կազմակերպությունն իրականացնում է ԵՄ-ից վերադարձողների վերաինտեգրմանն աջակցությանն ուղղված հետևյալ ծրագրերը.

«Կայուն վերաինտեգրում վերադարձից հետո» Բելգիա, «Վերադարձողներ Գերմանիայից», «Վերադարձողներ Ավստրիայից», «Վերադարձողներ Դանիայից» և «Վերադարձողներ Նիդերլանդներից» ծրագրերի շրջանակում վերը նշված ԵՄ երկրներից վերաինտեգրմանն աջակցություն է տրամադրում՝ կամավոր վերադարձողներին: ՄՄԿ-ն աջակցություն է տրամադրում վերադարձող անձանց՝ վերադառնալու իրենց հայրենիք, իսկ «Հայկական Կարիտաս» կազմակերպությունը տարատեսակ աջակցություն է տրամադրում Հայաստանում վերաինտեգրմանն նպատակով: Նախքան հյուրընկալող երկրից մեկնելը՝ շահառուները պետք է մշակեն բիզնես ծրագիր, որպեսզի արդեն Հայաստանում կարողանան կյանքի կոչել և իրականացնել:

«Միգրացիա և զարգացում» ծրագիրն իրականացվում է 2010 թ-ից և ֆինանսավորվում է Լիխտենշտեյնի կառավարության և «Կարիտաս Ավստրիայի» կողմից: Ծրագրի թիրախային խումբը ԵՄ-ից, Նորվեգիայից, Շվեյցարիայից և Լիխտենշտեյնից վտարված կամ վերադարձած այն բոլոր անձինք են, որոնք առնվազն վեց ամիս ապրել են այդ երկրներից որևէ մեկում, այնտեղ եղել են ապաստան հայցողներ կամ աշխատանքային միգրանտներ, վերադարձել են Հայաստան և վերադառնալուց հետո՝ ոչ ուշ, քան վեց ամիս ժամկետում

վերաինտեգրման աջակցության համար դիմել են «Հայկական Կարիտաս» կազմակերպությանը: Նրանք կարող են լինել և կամավոր վերադարձողներ, և արտաքսվածներ:

Վերը նշված բոլոր ծրագրերն ընդգրկում են աջակցության հետևյալ տեսակները.

- **վերադարձած անձանց անհատական խորհրդատվության տրամադրում.**
- **բնակարանային խնդիրների լուծման աջակցություն.**
- **ընտանիքների տնտեսական կայունության աջակցություն.**
- **բժշկական, սոցիալական և իրավաբանական աջակցության տրամադրում.**
- **մասնագիտական վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպում, ինչպես օրինակ՝ մատնահարդարում, դիմահարդարում և վարսավիրություն.**
- **աշխատանք փնտրելու հարցում աջակցության տրամադրում.**
- **կրթական հաստատությունում երեխաներին տեղավորելու, ընտրելու խորհրդատվություն և աջակցության տրամադրում:**

2013 թվականից սկսած՝ կազմակերպությունն իրականացնում է «Միգրացիա և զարգացում» ծրագիրը՝ նպատակ ունենալով հայրենիքում սեփական բիզնեսը հիմնելու միջոցով վերադարձած անձանց օգնել կայունացնել իրենց սոցիալական վիճակը: Ծրագրի շրջանակներում շահառուներին տրամադրվում են անտոկոս դրամական փոխառություններ: Փոխառություն ստանալու համար կարող են դիմել Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացիները, որոնք առնվազն մեկ տարի ապրել են արտասահմանում և Հայաստան են վերադարձել 2018 թվականի հունվարից հետո: Փոխառության չափը կազմում է մինչև 2 500 եվրո կամ դրան համարժեք Հայաստանի Հանրապետության դրամ: Փոխառությունը, կախված բիզնեսի տեսակից, տրվում է մեկից երկու տարի ժամկետով, որի մարումը սկսվում է գումարի տրամադրումից երեք ամիս հետո: «Հայկական Կարիտասի» և շահառուի միջև կնքվում է երկկողմ պայմանագիր, որտեղ նշվում են փոխառության տրամադրման պայմանները և մարման ժամանակացույցը: Մինչ այժմ ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացվել է հետևյալ ոլորտներում՝ գյուղատնտեսություն, չրերի արտադրություն, ջերմոցային տնտեսության ստեղծում, մեղվապահություն, տրանսպորտ (տաքսի ծառայություն), առողջապահություն և գեղեցկության սրահների ծառայություններ (վարսավիրություն), կոշիկի նորոգում, կարուճն ու մանրածախ առևտուր:

Վերադարձող անձանց համար կազմակերպվում են մասնագիտական վերապատրաստման և վերաորակավորման հետևյալ դասընթացները՝ ծաղիկների ձևավորում, համակարգչային դասընթացներ, անգլերեն լեզվի դասընթացներ, ֆուրշետի և հանդիսությունների կազմակերպում, վարսահարդարում, հաշվապահություն, խոհարարություն, եղունգների ձևավորում, դիմահարդարում, սեղանի ձևավորում, մեղիա մարքեթինգ և այլն:

Առողջապահական աջակցությունը ներառում է վերադարձողների և նրանց ընտանիքի անդամների բժշկական տարբեր ծառայությունների և դեղորայքի վճարների փոխհատուցում՝ ներկայացված պահանջներին համապատասխան կտրոնների առկայության դեպքում, կամ նախնական ախտորոշիչ փաստաթղթերի և հաշիվ-ապրաքագրի հիման վրա գումարի ուղիղ փոխանցում վերադարձողի նախընտրած բուժհաստատության հաշվեհամարին:

2.3.2 Ներգաղթի և ինտեգրման ֆրանսիական գրասենյակը (ՆԻՖԳ)

Ֆրանսիայի ներքին գործերի նախարարության ենթակայության տակ գտնվող Ֆրանսիայի ներգաղթի և ինտեգրման գրասենյակն (ՆԻՖԳ) իրականացնում է չորս հիմնական առաքելություն՝

- Կանոնավոր միգրացիոն գործընթացների կառավարում պրեֆեկտուրաների, դիվանագիտական և հյուպատոսական կառույցների հետ համատեղ և իրենց համար.
- Միգրանտների ընդունում և ինտեգրում, որոնց թույլատրված է մշտապես բնակվել Ֆրանսիայում, և այս նպատակով ընդունման և ինտեգրման պայմանագրի ստորագրում Պետության հետ.
- Ապաստան հայցողների առաջին ընդունում.
- Օտարերկրացիների՝ իրենց հայրենիք վերադառնալու համար վերադարձի աջակցություն:

ՆԻՖԳ-ը պետության կողմից վստահված կառույց է, որը պատասխանատու է միգրացիոն հոսքերի համար: Այն գործում է ավելի քան հիսուն վարչություններով, պատվիրակություններով և ընդունման հարթակներով, ինչպես Ֆրանսիայում, այնպես էլ 10 արտասահմանյան երկրներում (Մարոկկո, Թունիս, Թուրքիա, Ռումինիա, Մալի, Սենեգալ, Կանադա, Կամերուն, Վրաստան և Հայաստան):

Միջազգայնորեն, միգրացիոն դաշտում ՆԻՖԳ-ը մասնակցում է հատկապես որպես փորձագետ կամ ծրագրի ղեկավար երկկողմ համագործակցությանը և եվրոպական ծրագրերին, մասնավորապես՝ Շարժունակության համար համագործակցության շրջանակներում:

Երևանում ՆԻՖԳ-ի ներկայացուցչությունը, որը հիմնվել է 2014 թվականին, իրականացնում է երկու հիմնական առաքելություն՝ միգրանտների տնտեսական և սոցիալական վերաինտեգրման աջակցության համար երկկողմ գործունեություն և «Թիրախային նախաձեռնություն Հայաստանի համար» եվրոպական ծրագրի/Targeted Initiative Armenia (TIA) ղեկավարում:

Ի լրումն կամավոր վերադարձի շրջանակներում տեխնիկական օգնությանը և աջակցությանը (տրամադրվող Ֆրանսիայում), Հայաստանում ՆԻՖԳ-ն շարունակում է աջակցել հայրենիք վերադարձող հայ միգրանտներին:

Վերահաստատման շրջանակներում կարող է հատկացվել սոցիալական աջակցություն (առաջին անհրաժեշտության իրերի ձեռքբերում, առողջական խնդիրների հետ կապված ծախսերի հոգում, երեխաների համար կրթական ծախսերի հոգում), նմանապես կաջակցվի նաև վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպումը և աշխատանքի տեղավորման հետ կապված հարցերը, և վերջապես նյութական, տեխնիկական և ֆինանսական օգնություն կարող է առաջարկվել սեփական ձեռնարկությունը հիմնելու և իրականացնելու համար:

Այս երեք տեսակի գործունեությունների շրջանակներում, ՆԻՖԳ-ը սերտորեն համագործակցում է Հայաստանում Ֆրանսիայի դեսպանության ծառայությունների, տեղական մարմինների և հետևյալ հասարակական կազմակերպությունների հետ՝ «Մարդը կարիքի մեջ», «Գործարար Նախաձեռնությունների հզորացում և զարգացում» և «Բվոլիֆայդ սմարտ էսիստանց»:

Գերմանիայի միգրացիայի և փախստականների դաշնային գրասենյակը (BAMF) 2019 թվականի սեպտեմբերի 1-ից ներգրավված է ֆրանսիական վերաինտեգրման նախագծում, որը հայտնի է որպես «CAROB» և Հայաստանում իրականացնում է ՆԻՖԳ-ը: Հայաստանում ՆԻՖԳ-ի հետ միասին աշխատելը հնարավորություն է տալիս դաշնային գերատեսչությանը՝ վերադարձած անձանց համար հասանելի դարձնել աջակցության և խորհրդատվական ծառայությունները:

CAROB-ը (Cooperation for Assistance in Reintegration OFII-BAMF) ֆրանկո-գերմանական վերաինտեգրման ծրագիր է, որն աջակցում է հայ քաղաքացիներին վերաինտեգրվելու Հայաստանում այն բանից հետո, երբ նրանք ինքնական վերադառնան Գերմանիայից կամ Ֆրանսիայից:

Ծրագրի հիմնական նպատակներն են՝

- Անհատական աջակցություն ցուցաբերել Հայաստան ինքնակամ վերադառնալուց հետո որակյալ, համապարփակ խորհրդատվության և ուղղորդման միջոցով.
- Մշակել և իրականացնել վերաինտեգրման նորարարական հայեցակարգեր.
- Ձեռք բերել և փոխանակել գիտելիքներ ծրագրի հետագա զարգացման, ինչպես նաև եվրոպական գործընկերակիցների հետ համագործակցության վերաբերյալ.
- Ընդլայնել համագործակցությունը Ֆրանսիայի հետ վերադարձի և վերաինտեգրման ոլորտում:

CAROB - ն առաջարկում է հետևյալ աջակցությունը՝

- աջակցություն սոցիալական ոլորտում (ներառյալ՝ օգնություն բնակվելու տեղ գտնելու, երեխաներին դպրոցներում տեղավորելու և պաշտոնական գործունեություն ծավալելու հարցում) և բժշկական հարցերում.
- աջակցություն աշխատանք գտնելու և մասնագիտական ուսուցման մեջ.

- **աջակցություն ձեռնարկատիրական գործունեություն սկսելու գործում:**

2.3.3 Կայուն վարձացման հայկական հիմնադրամ (ԿԶՀՀ)

Կայուն զարգացման հայկական հիմնադրամը (ԿԶՀՀ) (նախկինում՝ Ֆրանս-հայկական զարգացման հիմնադրամ), ստեղծվել է 2004 թվականին Սոցիալական Օգնության Հայկական Միության կողմից՝ նպատակ ունենալով նպաստել Հայաստանի կայուն զարգացմանը:

ԿԶՀՀ-ի հիմնական նպատակներն են՝

- **նպաստել սոցիալական, մշակութային, կրթական և գիտական, նախաձեռնությունների իրականացմանը.**
- **մշակել, աջակցել և իրականացնել Հայաստանի կայուն վարձացմանն ուղղված ծրագրեր.**
- **ապահովել և խթանել տարբեր ոլորտներում շահագրգիռ կողմերի հետ համագործակցությունը:**

Իր ստեղծումից ի վեր ԿԶՀՀ-ն իրականացրել է ավելի քան 300 զարգացման ծրագիր՝ միջազգային, եվրոպական և տեղական գործընկերների հետ. Եվրոպական Միություն, Համաշխարհային բանկ, Մակ-ի գրասենյակներ, Ներգաղթի և ինտեգրացիայի ֆրանսիական գրասենյակ, Միգրացիայի և փախստականների Գերմանիայի դաշնային գրասենյակ, Վեոլիա հիմնադրամ, Մեծ Բրիտանիայի, Չեխիայի, Լեհաստանի և Գերմանիայի դեսպանատներ և այլն:

2005 թվականից սկսած Կայուն զարգացման հայկական հիմնադրամը ՆԻՖԳ-ի (Ներգաղթի և ինտեգրման ֆրանսիական գրասենյակ) և ՍՕՀՄ-ի (Սոցիալական օգնության հայկական միություն) հետ համատեղ իրականացնում է «Վերադարձ ակունքներին» ծրագիրը՝ նպատակ ունենալով աջակցել անկանոն վիճակում գտնվող և կամավոր Հայաստան վերադառնալ ցանկացող անձանց:

Սույն ծրագրի շրջանակներում Փարիզում բացվել է Ընդունման և Կողմնորոշման Կենտրոն, որի առաքելությունն է հետաքրքրված անձանց տրամադրել մանրամասն տեղեկատվություն Հայաստանի տնտեսական և սոցիալ-քաղաքական իրավիճակի վերաբերյալ և կազմակերպել նրանց վերադարձը:

Կենտրոնն առաջարկում է նաև բիզնեսի նախնական ծրագրի մշակում, որն ընթացք է ստանում Հայաստանում Կայուն զարգացման հայկական հիմնադրամի (ԿԶՀՀ) օգնությամբ:

ԿԶՀՀ-ն ապահովում է սոցիալական աջակցություն, մշակում է ծրագրի իրագործելիության ուսումնասիրությունը, և, վերջապես օգնում է բիզնես ծրագրի իրագործմանը:

Ներկայումս կանավոր վերադարձի ծրագրի շահառուները հնարավորություն ունեն օգտվել ՆԻՖԳ-ի կողմից առաջարկվող վերաինտեգրման 3 տարբեր ծրագրերից. Վերաինտեգրում սոցիալական օգնության միջոցով, վերաինտեգրում աշխատանքի միջոցով և վերաինտեգրում ձեռնարկության ստեղծման միջոցով:

2.3.4 «Առաքելություն Հայաստան» հասարակական կազմակերպություն (ՀԿ)

«Առաքելություն Հայաստան» ՀԿ-ն ՄԱԿ ՓԳՀ կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի շրջանակներում տրամադրում է սոցիալական, բժշկական, իրավաբանական և կացարանային աջակցություն Հայաստանում գտնվող փախստականներին և ապաստան հայցողներին:

Մատուցվող ծառայությունները ներառում են՝

- ինտեգրմանն ուղղված ծրագրեր, այդ թվում՝ աջակցություն փաստաթղթավորման, պետական սոցիալական ծառայություններից օգտվելու հարցում և այլն.
- անկողնային հիվանդ և/կամ սահմանափակ շարժունակ անձանց.
- բժշկի խորհրդատվություն, դեղորայքի տրամադրում, անհրաժեշտության դեպքում բուժման և հետապոտության կազմակերպում.
- իրավաբանական խորհրդատվություն, դատական ներկայացումներ.
- փախստականների և ապաստան հայցողների իրավունքների և արտոնությունների վերաբերյալ իրավեկող տարատեսակ հանդիպումներ.
- դրամական աջակցություն, փաթեթների տրամադրում, այդ թվում՝ հիգիենիկ, անկողնային պարագաներ, հագուստ, սնունդ և այլն.
- կացարանի, բնակվելու վայրի հետ կապված հարցերում աջակցություն, այդ թվում՝ բնակարանների վարձավճարի մասնակի փոխհատուցման և սոցիալական բնակեցման միջոցով:

2.3.5 Միգրացիայի միջազգային կազմակերպությունը (ՄՄԿ)

Միգրացիայի միջազգային կազմակերպությունը (ՄՄԿ) միգրացիայի ոլորտում առաջատար միջկառավարական կազմակերպություն է: ՄՄԿ-ն 1993 թվականից ի վեր գործունեություն է ծավալում Հայաստանում և կարևոր դերակատարություն է ունեցել Հայաստանում միգրացիայի կառավարման բարեփոխումների գործում՝

լայնածավալ աշխատանք կատարելով կարողությունների զարգացման, քաղաքականության հարցերով խորհրդատվության և մշակման, ուսումնասիրությունների իրականացման, տեխնիկական աջակցության, հանրային իրազեկության բարձրացման, ինչպես նաև միգրանտների տարբեր կատեգորիաներին տրամադրվող անմիջական աջակցության ուղղությամբ: ՄՄԿ-ն հիմնականում գործունեություն է ծավալում հետևյալ ուղղություններով՝ միգրացիայի ոլորտում տեխնիկական համագործակցություն, միգրացիոն քաղաքականություն և հետազոտություններ, միգրացիայի միջազգային իրավունք և միգրանտների իրավունքներ, սահմանների, ինքնությունը հաստատող փաստաթղթերի կառավարում, աշխատանքային միգրացիա, միգրացիա և առողջապահություն, արտակարգ իրավիճակների ժամանակ և դրանցից հետո իրականացվող աշխատանքներ, միգրացիայի վերաբերյալ տվյալներ, միգրանտներին, ինչպես նաև թրաֆիքինգի գոհ դարձած խոցելի միգրանտներին տրամադրվող աջակցություն

Միգրանտներին իրենց ծագման երկրներում վերաինտեգրման աջակցության ցուցաբերումը կայուն վերադարձ ապահովելու կարևոր տարրերից է: ՄՄԿ-ն և ծագման երկրների գործընկերները միգրանտներին տրամադրում են սոցիալ-տնտեսական աջակցություն՝ խթանելու իրենց ինքնաբավությունը և ներդրումներն իրենց տեղական համայնքներում: Այնուամենայնիվ, կայուն վերադարձ կարող է ապահովվել միայն սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը զուգահեռ:

Սովորաբար, պոտենցիալ վերադարձող անձանց ՄՄԿ ուղեգրում են հյուրընկալող երկրի մարմինները, ինչպես օրինակ՝ ներգաղթի ծառայությունը, ապաստանի տեղական կենտրոնները կամ ՀԿ-ները: Վերադարձած անձանց տրամադրվող աջակցությունը բազմաբնույթ է: Այն ներառում է ինչպես վերադարձի աջակցություն, ապահովելով մինչև վերադարձը տեղեկատվության տրամադրումը, խորհրդատվությունը, կամավոր վերադարձի կազմակերպումը, այնպես էլ այն սխեմաները, որոնց միջոցով տրամադրվում է երկարաժամկետ վերաինտեգրման աջակցություն և ապահովվում է միգրանտների տնտեսական կենսունակությունն այն ժամանակ, երբ նրանք վերադառնում են իրենց ծագման երկրներ և վերադառնալիս վերականգնման աջակցությունը (բուժման համար վերադարձած անձանց տրամադրվող աջակցությունը) և վերաինտեգրման աջակցությունը (սովորաբար, ելնելով անհատական կարիքներից, աջակցությունը ցուցաբերվում է այն երկրների կառավարությունների կողմից տրամադրված դրամաշնորհների միջոցով, որտեղից միգրանտը վերադարձել է՝ իր բիզնեսը սկսելու կամ կրթություն ստանալու նպատակով):

Աջակցության տարբեր ծրագրեր իրականացնող ՄՄԿ ռազմավարության հիմքում, ընկած է միգրացիայի քաղաքակիրթ և կանոնակարգված կառավարումը, այդ թվում՝ միգրացիոն միջազգային աջակցություն խնդրող անձանց՝ ապահով, հուսալի, ճկուն և ծախսարդյունավետ ծառայությունների տրամադրումը:

2.4 Խոցելի միգրանտներին տրամադրվող վերաինտեգրման աջակցությունը

Խոցելի միգրանտները,⁵ ինչպես օրինակ՝ տարեց միգրանտները, թրաֆիքինգի ենթարկված միգրանտները (ԹԶ-ներ),⁶ առողջական խնդիրներ ունեցող միգրանտները և առանց ուղեկցության անչափահասները (ԱՌԻԱ-ները) գտնվում են Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի, Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների, Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարությունների, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ծառայության և Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության պատասխանատվության ներքո:

Թրաֆիքինգի զոհերին տրամադրվող աջակցությունը կարգավորվում է «Մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված անձանց նույնացման և աջակցության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, որն ընդունվել է 2014 թվականի դեկտեմբերի 17-ին:

Օրենքը կարգավորում է մարդկանց թրաֆիքինգի և (կամ) շահագործման ենթարկված լինելու մեջ կասկածվող անձանց հայտնաբերման պահից նրանց ուղղորդման, նրանց վերաբերյալ տեղեկատվության կուտակման և փոխանակման, որպես զոհ կամ հատուկ կատեգորիայի զոհ նույնացման, աջակցության և պաշտպանության ապահովման, մտորման ժամկետի ընձեռնման գործընթացների հետ կապված հարաբերությունները: Օրենքի նպատակը մարդկանց թրաֆիքինգի և (կամ) շահագործման ենթարկված անձանց շահերից բխող՝ նրանց հայտնաբերումը, պատշաճ նույնացումը, աջակցության, պաշտպանության և հասարակությանը սոցիալական վերաինտեգրման արդյունավետ ապահովումն է պետական կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջև, ինչպես նաև հասարակական, միջազգային կազմակերպությունների, քաղաքացիական հասարակության հետ ռազմավարական համագործակցության ընթացակարգերի ձևավորմամբ:

5. «Խոցելի խումբ» նշանակում է հասարակության ցանկացած խումբ (օրինակ երեխաներ, տարեցներ, հաշմանդամություն ունեցող անձինք, էթնիկ կամ կրոնական փոքրամասնություններ, միգրանտներ, մասնավորապես նրանք, ովքեր գտնվում են անկանոն վիճակում, կամ տարբեր սեռի, սեռական կողմնորոշման և գենդերային ինքնության անձինք), որի խտրական պրակտիկայի, բռնության, սոցիալական անբարենպաստության կամ տնտեսական դժվարությունների ենթարկվելու ռիսկն ավելի մեծ է, քան պետության ներսում գտնվող այլ խմբերինը: ՄՄԿ միգրացիոն տերմինների բառարան, 2019 թ.: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf:

6. «Մարդկանց թրաֆիքինգի զոհ» նշանակում է, ցանկացած ֆիզիկական անձ, որը ենթակա է մարդկանց թրաֆիքինգի, անկախ նրանից, թե հանցագործը բացահայտվել է, բերման է ենթարկվել, հետապնդվել կամ դատապարտվել է: ՄՄԿ միգրացիոն տերմինների բառարան, 2019 թ.: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf:

Թրաֆիքինգի զոհերի և առանց ուղեկցության անչափահասների վերադարձին աջակցող կառույցներն են ՄՄԿ-ն, Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը, Միգրացիոն ծառայությունը, Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարությունը, ՆԻՖԳ և ԱՄՔՈՐ կազմակերպությունները:

«Առանց ուղեկցության երեխաներ» տերմինը, որը հայտնի է նաև որպես ընտանիքից առանձնացված երեխաներ, նշանակում է իրենց քաղաքացիության երկիր չհանդիսացող երկրում չափահասության տարիքի չհասած անձինք, որոնք մնացել են առանց ծնողի, խնամակալի կամ որևէ այլ չափահաս անձի ուղեկցության, որն օրինականորեն կամ սովորույթի ուժով պատասխանատվություն է կրում նրանց համար: Առանց ուղեկցության երեխաներն առանձնահատուկ խնդիրներ են առաջացնում սահմանային վերահսկողության ստորաբաժանման ծառայողների համար, քանի որ փաստաթղթային խնդիրներ ունեցող՝ քաղաքացի չհանդիսացող չափահաս անձանց նկատմամբ կիրառվող կալանքը և մյուս գործելակերպերը կարող են նպատակահարմար չլինել երեխաների դեպքում: Առանց ուղեկցության անչափահասների կամավոր վերադարձի աջակցությունը, *միջազգային մակարդակով*, իրականացվում է «Երեխաների լավագույն շահերը սահմանող» ուղեցույցի սկզբունքի և ՄԱԿ ՓԳՀ-ի «Անչափահասների հայրենադարձման ուղեցույցներին» համապատասխան: ԵՄ մակարդակով առկա են երկու կարևոր փաստաթղթեր՝ Խորհրդի 1997 թվականի հունիսի 26-ի բանաձև «Առանց ուղեկցության՝ երրորդ երկրների քաղաքացի հանդիսացող անչափահասների մասին»⁷ և Եվրոպական խորհրդի եզրակացություններ «Առանց ուղեկցության անչափահասների մասին»:⁸

ՄՄԿ-ն գնահատում է առանց ուղեկցության անչափահասների դիմումները՝ հաշվի առնելով հետևյալ դրույթները՝ ընտանիքը պարզելը, նախամեկնման բժշկական զննությունը, սոցիալ-հոգեբանական կարիքները, ծագման երկրում սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը, իրավական նկատառումները, ծագման երկրներում առկա վերաինտեգրման սխեմաները, վավերական ճամփորդական փաստաթղթեր ձեռք բերելու համար տրամադրվող աջակցությունը:

ՄՄԿ-ն խոցելի միգրանտների դեպքում կազմակերպում է նաև առողջական վիճակի գնահատում, տեղաշարժման ժամանակ բժշկական օգնություն (այդ թվում՝ բժշկական էսկորտ ծառայություններ), ինչպես նաև վերադարձից հետո մշտական խնամքի տրամադրում: Բժշկական գաղտնապահությունն երաշխավորվում է գործընթացի ամբողջ ընթացքում:

7. «Առանց ուղեկցության՝ երրորդ երկրների քաղաքացի հանդիսացող անչափահասների մասին» Խորհրդի 1997 թվականի հունիսի 26-ի բանաձևը կարելի է գտնել հետևյալ համացանցային հասցեով՝

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:1997:221:0023:0027:EN:PDF>:

8. «Առանց ուղեկցության անչափահասների մասին» Խորհրդի 2010 թվականի հունիսի 3-ի եզրակացությունները կարելի է գտնել հետևյալ համացանցային հասցեով՝

<http://avrr.belgium.iom.int/images/stories/uam%20eu.pdf>:

Տարեց միգրանտներին աջակցություն ցուցաբերելիս մեծապես կարևորվում է նրանց առողջական վիճակը: Մեծ մասամբ տարեցները պահանջում են, որ իրենց տեղավորեն խնամքի կենտրոններում: Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունը պատասխանատու է պետական ծերանոցների գործունեության համար:

«Պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության թիվ 318-Ն որոշմամբ սահմանվում է այն անձանց ցանկը, որոնք պատկանում են հասարակության սոցիալապես անապահով խմբերին և որոնք իրավունք ունեն ստանալու պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում: Պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք ունեցող սոցիալապես անապահով ու առանձին (հատուկ) խմբերի ամբողջական ցանկը ներկայացված է **Հավելված 1**-ում:

Համաձայն Զբաղվածության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի, 2015 թվականից բոլոր պետական կառույցները, որոնք ունեն 100-ից ավելի աշխատող, պետք է 3 տոկոսի չափով նաև հաշմանդամություն ունեցող և տարիքային կենսաթոշակի իրավունք տվող՝ տարիքը չլրացած անձանց աշխատանքով ապահովեն: 2017-ից նույն պահանջը, պարզապես 1 տոկոսի չափով, դրվելու է մասնավոր ձեռնարկությունների առջև:

Հայաստանում՝ վերադարձած անձանց և բնակչության խոցելի խմբերի հետ աշխատող կազմակերպությունները՝

- «Առաքելություն Հայաստան» ՀԿ.
- Հայկական կարմիր խաչի ընկերություն (ՀԿԽԸ).
- «Հայկական կարիտաս» ԲՀԿ.
- Կայուն վարձացման հայկական հիմնադրամ (ԿԶՀՀ).
- Ներգաղթի և ինտեգրման ֆրանսիական գրասենյակ (ՆԻՖԳ).
- Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն (ՄՄԿ):

Գլուխ 3. Վերաինտեգրումն ըստ ճյուղերի

3.1 Զբաղվածությունը

3.1.1 Պետական մարմինները

Զբաղվածության պետական գործակալությունը Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության առանձնացված ստորաբաժանում է, որի խնդիրը զբաղվածության կարգավորման պետական քաղաքականության իրականացումն է: Գործակալությունն իր գործունեությունն իրականացնում է «Զբաղվածության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի, գործակալության կանոնադրության և օրենքից բխող ենթաօրենսդրական ակտերի շրջանակներում:

Գործակալության նպատակներն են աշխատանք փնտրող անձի կայուն զբաղվածության ապահովմանը միտված զբաղվածության պետական ծրագրերի իրականացման ապահովումը և աշխատուժի պահանջարկի բավարարման և առկա աշխատուժի առաջարկի արդյունավետ իրացման ապահովումը:

«Զբաղվածության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն, վերադարձած միգրանտները համարվում են աշխատաշուկայում անմրցունակ և կարող են օգտվել զբաղվածության պետական 11 ծրագրերից: Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 2014 թվականի ապրիլի 17-ի N 534-Ն որոշմամբ հաստատված 14 հավելվածի 2-րդ կետի 7-րդ ենթակետի համաձայն, անձի արտագնա աշխատանքի մեկնելու ռիսկը հանդիսանում է աշխատաշուկայում գործազուրկի անմրցունակ ճանաչելու պայմաններից մեկը և անձը համարվում է անմրցունակ, եթե՝

- վերադարձել է արտերկրից, սակայն վերադառնալուց հետո մեկ ամսվա ընթացքում չի կարողացել դառնալ զբաղված.
- վերջին երեք տարվա ընթացքում մեկից ավելի անգամ մեկնել է արտերկիր և յուրաքանչյուր անգամ մեկնման երկրում բնակվել է մեկ ամսվանից ավելի.
- վերջին երեք տարվա ընթացքում մեկ տարվանից ավելի բնակվել է արտերկրում:

Ծրագրերին մանրամասն կարելի է ծանոթանալ Զբաղվածության պետական գործակալության պաշտոնական կայքից՝ www.employment.am

3.1.2 Զբաղվածության մասնավոր գործակալությունները

Հայաստանում կան բազմաթիվ զբաղվածության մասնավոր գործակալություններ: Նշված գործակալությունները համագործակցում են Արդյունաբերողների և գործարարների միության, Հայաստանի գործատուների հանրապետական միության, Փոքր և միջին ձեռնարկությունների միության, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետությունում գործող միջազգային կազմակերպությունների հետ:

Հայաստանի գործատուների հանրապետական միությունն (ՀԳՀՄ) ապահովում է գործարար միջավայրի բարելավումը և գործարար համայնքի շահերի պաշտպանությունը: ՀԳՀՄ-ն միավորում է վեց տարածքային և հինգ ճյուղային միություններ և ունի մոտ 10000 անդամ, այդ թվում՝ ՓՄՁ-ներ և անհատ ձեռնարկատերեր: Դրա ճյուղային միություններից մեկն է Հայաստանում Զբաղվածության մասնավոր գործակալությունների միությունը: **Հայաստանի գործատուների հանրապետական միության Զբաղվածության մասնավոր գործակալությունների ճյուղային միությունը** հիմնադրվել է 2010 թվականին: ԶՄԳ-ի միության առաքելությունն է լինել ուժեղ և ազդեցիկ կառույց, որն աջակցություն և շահերի պաշտպանություն է ապահովում հայաստանյան զբաղվածության մասնավոր գործակալություններին, ինչպես նաև ստեղծում է հարմարավետ իրավական միջավայր՝ իրենց գործում հաջողություններ արձանագրելու համար: ԶՄԳ-ների գործունեությունը Միության անդամ զբաղվածության մասնավոր գործակալություններին թույլ է տալիս համագործակցել պետական կառույցների և կազմակերպությունների հետ, փոխանակել տեղեկություններ, մասնակցել օրենքի վերաբերյալ քննարկումներին և ներգրավված լինել աշխատողների տեղավորման տարբեր ծրագրերում:

3.1.3. Ինքնազբաղվածությունը

Ինքնազբաղվածությունը և ձեռնարկատիրական գործունեությունը կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության «Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության պետական աջակցության մասին» օրենքով, որով սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետությունում Փոքր և միջին ձեռնարկությունների (ՓՄՁ-ներ) համար չափորոշիչները, ինչպես նաև ՓՄՁ-ներին տրամադրվող պետական աջակցության հիմնական ուղղությունները: Հայաստանում կան մի քանի կազմակերպություններ, որոնք վերադարձող անձանց տրամադրում են խորհրդատվություն և ձեռնարկատիրական գործունեության վերաբերյալ վերապատրաստման դասընթացներ, ինչպես նաև աջակցում են նրանց ձեռնարկատիրական գործունեության և ոչ վարձու աշխատանքի զարգացմանը: Օրինակ՝ **Փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ազգային կենտրոնը** (ՓՄՁԶԱԿ) մի քանի տեսակի օգնություն է տրամադրում մինչև երեք տարի պետական գրանցում ունեցող, ձեռնարկատիրոջ մտածելակերպով անհատներին՝ անկախ նրանց տարիքից և կրթությունից: Ծրագրի նպատակը Հայաստանի Հանրապետությունում ՓՄՁ-ներ ստեղծելը և խթանելը, ինչպես նաև նոր աշխատատեղեր ստեղծելն է:

2020 թվականի հունվարի 1-ից անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձը կարող է համարվել միկրոձեռնարկատիրության սուբյեկտ, եթե զբաղվում է բացառապես **Հավելված 2**-ում ներառված գործունեության տեսակներով: Միկրոձեռնարկատիրության սուբյեկտ համարվելու վերաբերյալ արտոնագիր ստացած անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձինք ազատվում են միկրոձեռնարկատիրության մասով առաջացող բոլոր պետական հարկերի հաշվարկման և պետական բյուջե վճարման պարտավորությունից, բացառությամբ բնապահպանական հարկի, ճանապարհային հարկի և Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծվող (այդ թվում՝ Եվրասիական տնտեսական միության անդամ պետություններից) ապրանքների մասով Հայաստանի Հանրապետության հարկային օրենսգրքով սահմանված կարգով հարկերի հաշվարկման և պետական բյուջե վճարման պարտավորությունից:

3. 2 Առողջապահությունը

3.2.1. Ընդհանուր և իրավական դրույթներ

Հայաստանի Հանրապետությունում բժշկական ծառայությունների տրամադրումը կարգավորվում է մի շարք իրավական ակտերով, ինչպիսիք են՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքը և «Պետական բյուջեի մասին» օրենքը: Ըստ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության Հոդված 85-ի՝ «Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի առողջության պահպանման իրավունք: Օրենքը սահմանում է անվճար հիմնական բժշկական ծառայությունների ցանկը և մատուցման կարգը»:

Սահմանադրության այս նորմի կատարումն ապահովվում է մի շարք իրավական ակտերով: Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 4 մարտի 2004 թվականի N 318-Ն որոշումը կարգավորում է պետության կողմից երաշխավորված անվճար և արտոնյալ պայմաններով բժշկական օգնության և սպասարկման կազմակերպումը և ֆինանսավորումը:

Հայաստանի հանրապետության առողջապահության նախարարությունը առողջապահության բնագավառի գործունեությունը համակարգող մարմինն է, որը պատասխանատու է առողջապահության բնագավառում պետական ռազմավարության և քաղաքականության մշակման ու իրականացման համար:

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» օրենքը (1996 թ.) սահմանում է մարդու առողջության պահպանման սահմանադրական իրավունքի իրականացումն ապահովող բժշկական օգնության և սպասարկման կազմակերպման, իրավական, տնտեսական և ֆինանսական հիմունքները:

Օրենքի մի քանի դրույթներ՝

- Առաջնային բժշկական օգնությունը (ԱԲՕ) անվճար տրամադրվում է յուրաքանչյուր մարդու՝ պետական առողջապահական ծրագրերի շրջանակներում.
- Յուրաքանչյուր ոք, անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, տարիքից, առողջական վիճակից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, Հայաստանի Հանրապետությունում ունի բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք.
- Քաղաքացիներն իրավունք ունեն ընտրել իրենց բուժսպասարկողին.
- Առողջապահական ծառայությունների ֆինանսավորման աղբյուրներն են պետբյուջեն, ապահովագրությունը, ուղղակի վճարումները և օրենքով չարգելված այլ միջոցներ.
- Յուրաքանչյուր երեխա իրավունք ունի օգտվել անվճար բժշկական սպասարկումից՝ պետության կողմից երաշխավորված ծրագրերի շրջանակում.
- Անձը, որը տառապում է շրջապատի համար վտանգավոր հիվանդությամբ, իրավունք ունի ստանալու պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնություն և ծառայություններ և բուժում ստանալ մասնագիտացված բժշկական հաստատություններում.
- Այն անձինք, ովքեր տուժել են արտակարգ իրավիճակներից, ունեն պետական երաշխավորված անվճար բժշկական օգնությունից և ծառայություններից օգտվելու իրավունք:

3.2.2 Համավճարի համակարգը

2004 թվականից սկսած Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությունը ներդրել է *համավճարային սկզբունքով փոխհատուցման համակարգը*: Համավճարային սկզբունքի համաձայն՝ բժշկական ծառայությունների համար քաղաքացիների կրած ծախսերը մասնակիորեն փոխհատուցվում են պետության կողմից:

Համավճարը չի կիրառվում հետևյալ անձանց նկատմամբ՝

1. Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարության կողմից հաստատվող վերակենդանացման միջոցառումներ պահանջող հիվանդությունների և վիճակների վրա՝ միայն վերակենդանացման ծառայությունների մատուցման ժամանակահատվածի ընթացքում.
2. պետության կողմից երաշխավորված անվճար և արտոնյալ պայմաններով բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք ունեցող՝ բնակչության սոցիալապես անապահով ու առանձին (հատուկ) խմբերի վրա.
3. բնակչության սոցիալապես անապահով ու առանձին (հատուկ) խմբերի ցանկում չընդգրկված 7-18 տարեկան երեխաների վրա.
4. բնակչության սոցիալապես անապահով ու առանձին (հատուկ) խմբերի ցանկում չընդգրկված՝ Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի կողմից անվճար բժշկական օգնության և սպասարկման ուղեգրված անձանց վրա:

Որոշ կազմակերպություններ իրենց աշխատակիցներին տրամադրում են սոցիալական փաթեթներ, որոնք ներառում են նաև առողջության ապահովագրությունը: Գոյություն չունի որևէ հատուկ պետական ծրագիր՝ խոցելի և գործազուրկ խմբերի բժշկական ապահովագրությունն ապահովելու համար: Հայաստանում մասնավոր ապահովագրական ընկերություններից բժշկական ապահովագրություն ստանալու համար պահանջվում է ներկայացնել անձնագիրը և սոցիալական ապահովության քարտը:

Չկա հատուկ մշակված քաղաքականություն կամ ռազմավարություն վերադարձողների վերախնտեգրման համար, ուստի վերադարձողները, ինչպես ցանկացած այլ անձ, կարող են օգտվել պետության կողմից երաշխավորված անվճար բժշկական օգնությունից՝ օրենքով սահմանված կարգով:

3.2.3 Հիվանդանոցային բժշկական օգնությունը

Հիվանդանոցային բժշկական օգնության անվճար մատուցման դեպքերը կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության 4 մարտի 2004 թվականի N 318-Ն որոշմամբ, համաձայն որի, բնակչության համար հետևյալ հիվանդությունների բուժումը և բժշկական օգնությունն ու սպասարկումն իրականացվում են անվճար՝

- աղիքային և այլ ինֆեկցիոն հիվանդությունների բուժումը.
- սեռական ճանապարհով փոխանցվող վարակների բուժումը.
- հոգեբուժական օգնությունը.
- անհետաձգելի բժշկական օգնությունը, եթե կա ինտենսիվ թերապիայի անհրաժեշտություն.
- կախվածության բուժումը.
- հեմոդիալիզի անցկացման ծառայությունները.
- մանկաբարձական և գինեկոլոգիական հիվանդությունների բժշկական օգնությունը.
- ինտենսիվ թերապիան.
- խոցելի և հատուկ խմբերի համար բժշկական օգնությունն ու սպասարկումը.
- բժշկասոցիալական վերականգնումը և աշխատունակության փորձաքննությունը.
- վերարտադրողական առողջության վերականգնման համար բժշկական օգնությունը.
- նախազորակոչային և զորակոչային տարիքի հասած անձանց բժշկական քննությունն ու բուժումը:

Բնակչությանը (մինչև 18 տարեկան անձանց և 18 տարեկան և բարձր տարիքի անձանց համար) պետության կողմից երաշխավորված անվճար հիվանդանոցային անհետաձգելի բժշկական օգնություն պահանջող հիվանդությունների և վիճակների ցանկերը հաստատված են Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարի 18 հոկտեմբերի 2013 թվականի N 65-Ն հրամանով:

3.2.4 Դեղորայքի տրամադրումը

Առողջության առաջնային պահպանման ծառայություններ մատուցող բժշկական կազմակերպությունների կողմից **արժեքի լրիվ կամ մասնակի փոխհատուցմամբ տրամադրվող դեղեր** ստանալու իրավունք ունեցող բնակչության սոցիալական խմբերի ցանկը սահմանված է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2019 թվականի մայիսի 30-ի N 642-Ն որոշմամբ և ներկայացված է ստորև՝

1. **Բնակչության սոցիալական կամ հատուկ խմբեր, որոնց պատկանող շահառուներին հիվանդության դեպքում դեղերը հատկացվում են լրիվ փոխհատուցմամբ՝**
 1. 1-ին և 2-րդ խմբերի հաշմանդամություն ունեցող անձինք.
 2. հաշմանդամություն ունեցող երեխաներ (մինչև 18 տարեկան).
 3. հայրենական պատերազմի մասնակիցներ և նրանց հավասարեցված անձինք.
 4. առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներ, ինչպես նաև միակողմանի ծնողազուրկ երեխաներ (մինչև 18 տարեկան).
 5. բազմազավակ (մինչև 18 տարեկան չորս և ավելի անչափահաս երեխաներ ունեցող) ընտանիքների երեխաներ.
 6. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ, ինչպես նաև ծառայողական պարտականությունները կատարելիս զոհված (մահացած) զինծառայողների ընտանիքների անդամներ.
 7. հաշմանդամություն ունեցող անձանցից բաղկացած ընտանիքների երեխաներ (մինչև 18 տարեկան).
 8. մինչև 7 տարեկան երեխաներ.
 9. ընտանիքի սոցիալական գնահատման համակարգում հաշվառված 30.01 և ավելի բարձր անապահովության միավոր ունեցող նպաստառուներ:
2. **Բնակչության սոցիալական կամ հատուկ խմբեր, որոնց պատկանող շահառուներին հիվանդության դեպքում դեղերը հատկացվում են մասնակի փոխհատուցմամբ՝ 50 տոկոս վեղչով՝**
 1. 3-րդ խմբի հաշմանդամություն ունեցող անձինք.
 2. Չեռնոբիլի վթարի վերացման աշխատանքների մասնակիցներ.
 3. բռնադատվածներ.
 4. միայնակ չաշխատող կենսաթոշակառուներ.
 5. միայն չաշխատող կենսաթոշակառուներից բաղկացած (այդ թվում՝ իրենց խնամքի տակ անչափահաս երեխա ունեցող) ընտանիքներ.
 6. միայնակ մայրերի երեխաներ (մինչև 18 տարեկան):

3. Չաշխատող կենսաթոշակառուներին դեղերը տրվում են մասնակի փոխհատուցմամբ՝ 30 տոկոսս վեղչով:

Այն հիվանդությունների ցանկը, որի առկայության դեպքում ամբուլատոր-պոլիկլինիկական, հիվանդանոցային բժշկական հաստատությունների միջոցով դեղերը հիվանդներին տրվում են անվճար՝

1. Տուբերկուլյոզ (հակատուբերկուլյոզային դեղեր).
2. Հոգեկան հիվանդություններ (հոգեմետ դեղեր).
3. Չարորակ նորագոյացություններ (հակաոնոուցքային դեղեր, հեմոֆիլիայի դեղեր, ցավազրկող դեղեր, թմրադեղեր).
4. Շաքարային և ոչ շաքարային դիաբետ (հակադիաբետիկ դեղեր).
5. Էպիլեպսիա (հակացնցումային դեղեր).
6. Սրտամկանի ինֆարկտ (դուրսգրման օրվանից առաջին 2 ամիսը՝ արյան կորոնար շրջանառությունը բարելավող դեղեր).
7. Պարբերական հիվանդություն (կոլիսիցին և կամ այլ դեղեր).
8. Սրտի փականների արատներ (հակակոագուլյանտներ՝ պրոթեզավորումից հետո).
9. Մալարիա (հակամալարիային դեղեր).
10. Քրոնիկ երիկամային անբավարարություն (երիկամային փոխպատվաստման և (կամ) ծրագրային հեմոդիալիզի դեպքերում (ցիկլոսպորին, էրիթրոպոետին, մոֆետիլի միկոֆենոլատ և (կամ) դրանց համարժեք այլ դեղեր).
11. Ֆենիլկետոնուրիա (ֆենիլալանին չպարունակող մանկական կեր).
12. Անհաս նորածինների շնչառական խանգարման համախտանիշ (բերակտանտ ակտիվ նյութ պարունակող դեղեր).
13. Մարդու իմունային անբավարարության (ՄԻԱՎ) վարակ (դեղեր, թեստեր).
14. Հիպոֆիզային գաճաճություն ախտանիշ (հորմոնային դեղեր).
15. Վիրուսային հեպատիտ Յ հիվանդություն (հակավիրուսային դեղեր):

Հայրենիք վերադարձած անձը, զեղչով կամ արտոնյալ պայմաններով դեղ ստանալու համար, պետք է դիմի իր տարածքային պոլիկլինիկա և ներկայացնի անձը հաստատող փաստաթուղթ (Հայաստանի Հանրապետության անձնագիր կամ ինքնությունը և հայկական քաղաքացիությունը հաստատող ցանկացած այլ փաստաթուղթ) (երեխաների դեպքում ծննդյան վկայականը), ինչպես նաև սոցիալապես խոցելի այս կամ այն խմբին պատկանելու և զեղչով կամ արտոնյալ պայմաններով դեղ ստանալու իրավունք ունենալու փաստը հաստատող փաստաթղթերը: Վերադարձած անձը, դեղ ստանալու համար, պետք է դեղատանը ցույց տա իր համար դուրս գրված դեղատոմսը և ինքնությունը հաստատող վավերական փաստաթուղթ: Բոլոր այլ նման հարցերի համար խնդրում ենք դիմել Հայաստանի Հանրապետության առողջապահության նախարարություն:

Վերադարձած անձինք սովորաբար ունեն այնպիսի **դեղորայքի** կարիք, որը պետք է **ներկրվի այլ երկրներից**: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2019 թվականի 28 փետրվարի N 202-Ն որոշման համաձայն՝ օտարերկրյա պետություն մեկնող և օտարերկրյա պետությունից ժամանող ֆիզիկական անձի բուժման կուրսի կամ անձնական օգտագործման համար առանց հավաստագրի թույլատրվում է ներմուծել կամ արտահանել Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված կամ չգրանցված դեղեր՝ մինչև 10 անվանում, յուրաքանչյուրից՝ երեքական սպառողական փաթեթ քանակով, եթե դեղի նշանակման վերաբերյալ փաստաթղթերով (դեղատոմս կամ քաղվածք հիվանդության պատմագրից կամ բժշկի ստորագրությամբ այլ փաստաթուղթ) հիմնավորված չէ բուժման կուրսի համար անհրաժեշտ ավելի մեծ քանակը:

3.3 Կրթությունը

3.3.1 Հայաստանի Հանրապետության կրթական համակարգը

Հայաստանի Հանրապետության կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին է, որն իրականացնում է կրթության և գիտության բնագավառներում Հայաստանի Հանրապետության կառավարության քաղաքականությունը:

Նախարարության լիազորությունները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, օրենքներով, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերով, կարգադրություններով և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումներով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:

Հայաստանի Հանրապետության կրթության բնագավառը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, «Կրթության մասին», «Նախադպրոցական կրթության մասին», «Հանրակրթության մասին», «Նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության մասին», «Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով և այլ իրավական ակտերով:

Հայաստանի կրթության համակարգը ներառում է կրթության բոլոր մակարդակները՝ նախադպրոցականից մինչև հետբուհական: Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող կրթական ծրագրերն են՝

- **հանրակրթական ծրագրեր.**
- **մասնագիտական կրթական ծրագրեր:**

Հանրակրթական ծրագրերը նպատակաուղղված են անհատի համակողմանի զարգացմանը, նրա աշխարհայացքի ձևավորմանը, նախասիրություններին, հակումներին և ընդունակություններին համապատասխան մասնագիտական ծրագրերի ընտրության և յուրացման համար հիմքերի ստեղծմանը:

Հանրակրթական հիմնական ծրագրերն են՝

- **Նախադպրոցական.**
- **տարրական (ընդհանուր, մասնագիտացված, հատուկ).**
- **հիմնական (ընդհանուր, մասնագիտացված, հատուկ).**
- **միջնակարգ (ընդհանուր, մասնագիտացված, հատուկ):**

Մասնագիտական կրթական ծրագրերը նպատակաուղղված են կրթության հանրակրթական և մասնագիտական մակարդակների հաջորդականության միջոցով համապատասխան որակավորման մասնագետների պատրաստմանը, կարողությունների և հմտությունների ձևավորմանը, գիտելիքների ծավալի ընդլայնմանն ու որակավորման բարձրացմանը:

Մասնագիտական հիմնական կրթական ծրագրերն են՝

- **Նախնական մասնագիտական (արհեստագործական).**
- **միջին մասնագիտական.**
- **բարձրագույն մասնագիտական.**
- **հետբուհական մասնագիտական:**

2014 թվականի դեկտեմբերի 1-ից հանրակրթության համակարգում անցում է կատարվել համընդհանուր ներառական կրթության: Ներառական կրթությունը՝ յուրաքանչյուր երեխայի համար, այդ թվում՝ կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող, զարգացման առանձնահատկություններին համապատասխան, անհրաժեշտ պայմանների և հարմարեցված միջավայրի ապահովման միջոցով կրթական գործընթացին առավելագույն մասնակցության ապահովումն է: Կիրառվում է երեխայի կրթական կարիքներին արձագանքման եռաստիճան համակարգ: Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաները մանկավարժահոգեբանական աջակցություն կստանան 3 մակարդակում՝ հանրակրթական դպրոցում, տարածքային և հանրապետական մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոնների կողմից: Մինչև 2022 թվականի օգոստոսի 1-ը՝ Հայաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր մարզում գործող առնվազն մեկ, Երևան քաղաքում՝ առնվազն չորս հատուկ հանրակրթական ուսումնական հաստատություն վերակազմակերպվելու է տարածքային մանկավարժահոգեբանական աջակցության կենտրոնի: Մինչև 2025 թվականի օգոստոսի 1-ը կներդրվի համընդհանուր ներառական կրթության համակարգը:

3.3.2 Որակավորումների ճանաչումը և գնահատումը

Վերադարձող այն անձանց հետագա վերաինտեգրման նպատակով, որոնք նոր որակավորումներ են ստացել արտերկրում և Հայաստանում կրթությունը շարունակելու կամ աշխատանք գտնելու ցանկություն են հայտնել, Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությունը ներմուծել է դիպլոմների/վկայագրերի ճանաչման համակարգը: Ճանաչման տեղեկանք տրվում է «Օտարերկրյա վկայագրերի և դիպլոմների ճանաչումը Հայաստանի Հանրապետությունում» ակտի հիման վրա: Այդ ակտի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը ճանաչում և հավաստում է օտարերկրյա ուսումնական հաստատությունների կողմից տրված կրթական վկայագրերի, շնորհված ակադեմիական տիտղոսների և ակադեմիական կոչումների համարժեքությունը և տրամադրում է համարժեքությունը հավաստող տեղեկանք:

Որակավորումների ճանաչումը և գնահատումն իրականացվում են Ակադեմիական փոխճանաչման և շարժունության ազգային տեղեկատվական կենտրոնի կողմից (ԱՓՇԱՏԿ):

ԱՓՇԱՏԿ-ը տրամադրում է՝

- տեղեկատվություն, խորհրդատվություն կամ պաշտոնական որոշումներ որակավորումների ճանաչման և գնահատման վերաբերյալ.
- համապատասխան, վստահելի և ճշգրիտ տեղեկատվություն որակավորումների, կրթական համակարգերի, ինչպես նաև ճանաչում իրականացնող կազմակերպությունների, պետական մարմինների և այլ շահագրգիռ կողմերի վերաբերյալ.
- խորհրդատվություն, որակավորումների ճանաչման վերաբերյալ վերջնական որոշումներ՝ գոյություն ունեցող չափորոշիչների և ընթացակարգերի համաձայն իրականացված գնահատման հիման վրա.
- տեղեկատվություն ճանաչման հարցում նրանց իրավունքների վերաբերյալ.
- ճշգրիտ տեղեկատվություն ազգային մակարդակով բարձրագույն կրթության վկայագրերի և որակավորումների ճանաչման վերաբերյալ:

Օտարերկրյա որակավորումների ճանաչման համար դիմումի ձևը, անհրաժեշտ փաստաթղթերի ցուցակը և մատուցվող ծառայությունների արժեքները առկա են հետևյալ հղմամբ՝ www.armenic.am/application.php:

3.3.3 Լեզվի դասընթացները

Հայերենի համապատասխան իմացությունը հասարակությունում միգրանտների վերաինտեգրման կարևոր նախապայմաններից մեկն է: Հայերենին տիրապետելու շնորհիվ նրանք կկարողանան ընդունվել ուսումնական հաստատություններ և քոլեջներ: Միգրանտների հետ աշխատող կազմակերպությունների մեծ մասը կարող է աշխատանքի ընդունել ուսուցիչների և կազմակերպել հայերենի դասընթացներ, եթե վերադարձած անձանց համար առկա է նման անհրաժեշտություն: Հետևաբար, նման դասընթացների կազմակերպումը հիմնականում պայմանավորված է պահանջարկով:

Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները նույնպես ունեն լեզվի բաժիններ (հիմնականում օտարերկրյա ուսանողների համար): Երևանի պետական համալսարանը, ինչպես նաև այլ ուսումնական հաստատություններ ունեն հատուկ ֆակուլտետներ, որտեղ վերապատրաստվում են օտարերկրյա ուսանողները: Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները նույնպես կարող են մասնակցել այդ դասընթացներին իրենց լեզվական հմտությունները բարելավելու նպատակով:

Այս ֆակուլտետ դիմող ուսանողները բաժանվում են երեք խմբի՝

- **Ուսանողներ, որոնք ընդհանրապես չեն տիրապետում հայերենին.**
- **Ուսանողներ, որոնք ունեն հայերենի բավային գիտելիքներ.**
- **Ուսանողներ, որոնք գերազանց տիրապետում են հայերենին:**

Մեկ ուսումնական տարվա ընթացքում ուսանողները ձեռք են բերում բավարար գիտելիքներ՝ իրենց մասնագիտական ուսուցումը հայերենով շարունակելու համար: Հայաստանի Հանրապետության կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը, ըստ պահանջի, կարող է տեղեկատվություն տրամադրել հայերենի առկա դասընթացների վերաբերյալ կամ, անհրաժեշտության դեպքում, օգնել հատուկ խմբերի համար այդպիսի դասընթացներ կազմակերպելու հարցում:

3.4 Սոցիալական պաշտպանությունը

Հայաստանում սոցիալական պաշտպանության համակարգը կարգավորվում է **Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից**: Հայաստանում պետական սոցիալական աջակցության տեսակներն են՝

- ընտանեկան նպաստ.
- սոցիալական նպաստ.
- հրատապ օգնություն.
- երեխայի ծննդյան միանվագ նպաստ.
- մինչև երկու տարեկան երեխայի խնամքի նպաստ.
- ժամանակավոր անաշխատունակության նպաստ.
- մայրության նպաստ.
- ծերության նպաստ.
- հաշմանդամության նպաստ.
- կերակրողին կորցնելու դեպքում նպաստ.
- թաղման նպաստ:

Սոցիալական աջակցությունը ստանալու իրավունք ունեն հետևյալ անձինք՝

- Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները.
- կացության համապատասխան կարգավիճակ ունեցող օտարերկրյա քաղաքացիները.
- քաղաքացիություն չունեցող անձինք.
- փախստականները:

3.4.1 Ընտանիքի կենսամակարդակի բարձրացմանն ուղղված նպաստներ

Ընտանիքի կենսամակարդակի բարձրացմանն ուղղված նպաստները տրամադրվում են անապահով ընտանիքներին կենսամակարդակի բարձրացմանն օժանդակելու կամ դրա վատթարացումը կանխելու նպատակով: Ընտանիքի կենսամակարդակի բարձրացմանն ուղղված նպաստներն են՝ ընտանեկան նպաստը, սոցիալական նպաստը և հրատապ օգնությունը:

Իրեն անապահով համարող ընտանիքի չափահաս անդամներից մեկը, մյուս չափահաս անդամների գրավոր համաձայնությամբ, ընտանիքների անապահովության գնահատման համակարգում հաշվառվելու նպատակով դիմում է փաստացի բնակության վայրի սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալություն (բաժին)՝ ներկայացնելով դիմում-հայտարարագիր, ընտանիքի անապահովության միավորը հաշվարկելու համար իր ընտանիքի անապահովության բնութագրիչների մասին ամբողջական տվյալները հավաստող փաստաթղթեր:

Ընտանեկան նպաստ ստանալու իրավունք ունի ընտանիքների անապահովության գնահատման համակարգում հաշվառված՝ մինչև 18 տարեկան անդամ ունեցող այն ընտանիքը, որի անապահովության միավորը բարձր է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից տվյալ տարվա համար սահմանված ընտանեկան նպաստ ստանալու իրավունք տվող սահմանային միավորից:

Սոցիալական նպաստ ստանալու իրավունք ունի ընտանիքների անապահովության գնահատման համակարգում հաշվառված՝ մինչև 18 տարեկան անդամ չունեցող այն ընտանիքը, որի անապահովության միավորը բարձր է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից տվյալ տարվա համար սահմանված սոցիալական նպաստի իրավունք տվող սահմանային միավորից:

Ընտանեկան նպաստի չափը հաշվարկվում է՝ ընտանեկան նպաստի բազային մասին ավելացնելով ընտանիքի կազմում գտնվող և ընտանիքի բնակության վայրում փաստացի բնակվող 18 տարին չլրացած յուրաքանչյուր անդամի համար տրվող հավելումը:

Հրատապ օգնության տեսակներն են՝

1. միանվագ հրատապ օգնություն.
2. եռամսյակային հրատապ օգնություն:

Միանվագ հրատապ օգնության չափերն ընտանեկան նպաստի իրավունք ունեցող ընտանիքում սահմանվել են.

1. երեխայի ծննդյան դեպքում՝ 50 հազար դրամ.
2. երեխայի առաջին դասարան ընդունվելու դեպքում՝ 25 հազար դրամ.
3. ընտանիքի անդամի մահվան դեպքում՝ 50 հազար դրամ:

Եռամսյակային հրատապ օգնությունը նշանակվում է սոցիալական նպաստի չափով (18000 դրամ)՝ երեք ամիս ժամկետով (եռամսյակով):

Բոլոր նորածին երեխաների համար **մեկ անգամ տրամադրվում է միանվագ նպաստ**, որի չափը սահմանվել է 50 հազար դրամ՝ առաջին և երկրորդ երեխայի ծնվելու դեպքում, երրորդ երեխայի ծնվելու դեպքում՝ մեկ միլիոն դրամ, չորրորդ երեխայի ծնվելու դեպքում՝ մեկ միլիոն դրամ, հինգերորդ և յուրաքանչյուր հաջորդ երեխայի ծնվելու դեպքում՝ մեկ միլիոն հինգ հարյուր հազար դրամ: Դիմումները ներկայացվում են սոցիալական նպաստների հարցերով տարածքային կենտրոնների միջոցով:

Կանայք ունեն **նախաձննդյան և հետձննդյան 140 օր տևողությամբ վճարովի արձակուրդի իրավունք** (70 օր՝ նախաձննդյան և 70 օր՝ հետձննդյան (ավելի երկար՝ բարդ ծննդաբերությունների կամ գույգ և ավելի երեխա ունենալու դեպքում): Հղիության և ծննդաբերության արձակուրդը տրամադրվում է միայն աշխատանքային պայմանագիր ունեցող կանանց: Դիմումները ներկայացվում են սոցիալական նպաստների հարցերով տարածքային կենտրոնների միջոցով:

3.4.2 Կենսաթոշակները

Կենսաթոշակների և սոցիալական ապահովության համար պատասխանատու պետական մարմինը **Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարությունն** (ԱՍՀՆ) է: Նախարարությունը պատասխանատու է աշխատանքի և սոցիալական ապահովության ոլորտներում (բացառությամբ առողջապահության ոլորտի) քաղաքականության բոլոր ուղղություններն իրականացնելու համար: Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության համակարգում գործող Սոցիալական ապահովության ծառայությունն այն մարմինն է, որը ծառայություններ է մատուցում սոցիալական ապահովության ոլորտում: Կենսաթոշակների հետ կապված հարցերը կարգավորվում են «Պետական կենսաթոշակների մասին» 2010 թվականի դեկտեմբերի 22-ի Հայաստանի Հանրապետության օրենքով: Հայաստանում հիմնական կենսաթոշակը կազմում է 14 000 դրամ:

Տարիքային աշխատանքային կենսաթոշակի իրավունք ունեն 63 տարեկան դարձած և առնվազն 10 տարվա աշխատանքային ստաժ ունեցող անձինք: Ծերության նպաստի իրավունք ունի կենսաթոշակ ստանալու իրավունք չունեցող անձը՝ 65 տարին լրանալու դեպքում:

Նախկին **բաշխիչ կենսաթոշակային համակարգի** փոխարեն 2014 թվականի հունվարից 40 տարին չլրացած բոլոր քաղաքացիների համար մեկնարկել և ներմուծվել է «կուտակային կենսաթոշակային համակարգը»՝ պարտադիր ու կամավոր բաղադրիչներով: Այս կուտակային կենսաթոշակային ծրագրով ենթադրվում է, որ 2014 թվականի հունվարից 40 տարին չլրացած բոլոր աշխատող քաղաքացիները պետք է կուտակեն իրենց կենսաթոշակները՝ իրենց ամսական աշխատավարձի 5 տոկոսը փոխանցելով համապատասխան խնայողությունների հաշվին, եթե աշխատավարձի ամսական չափը չի գերազանցում 500 000 դրամը, և 10 տոկոսի և 25 000 դրամի տարբերության չափով, եթե աշխատավարձի ամսական չափը գերազանցում է 500 000 դրամը: Կուտակված գումարն այնուհետև կրկնապատկվելու է կառավարության կողմից: 2014 թվականի հունվարի 1-ի դրությամբ 40 տարեկանից բարձր անձանց համար այս համակարգը կամավոր է: Պետությունը չի մասնակցելու կենսաթոշակային ֆոնդերի կառավարմանը: 2014 թվականի դրությամբ՝ կենսաթոշակային ֆոնդերը կառավարվում են մասնավոր (գործարար) ֆոնդերի կողմից:⁹ Քաղաքացիները կարող են օգտվել իրենց կուտակումներից՝ պաշտոնական կենսաթոշակային տարիքին հասնելուց հետո:

9. Հավելյալ տեղեկությունները հասանելի են կենսաթոշակային համակարգի իրավեկման կենտրոնի կայքէջում՝ www.epension.am:

Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանված են կենսաթոշակի հետևյալ տեսակները՝

Աշխատանքային կենսաթոշակ՝

- տարիքային.
- արտոնյալ պայմաններով.
- երկարամյա ծառայության.
- հաշմանդամության.
- կերակրողին կորցնելու դեպքում.
- մասնակի:

Զինվորական կենսաթոշակ՝

- երկարամյա ծառայության.
- հաշմանդամության.
- կերակրողին կորցնելու դեպքում:

Հայաստանում կենսաթոշակ ստանալու համար վերադարձած անձինք պետք է համապատասխանեն օրենքով սահմանված պահանջներին և պետք է ունենան բնակության գրանցված վայր, այսինքն՝ հասցե Հայաստանի Հանրապետությունում: Պետական կենսաթոշակները ներկայումս նշանակվում և տրամադրվում են Հայաստանի տարածքում գործող 51 կենսաթոշակային գրասենյակների կողմից: Կենսաթոշակների համար դիմումներն ընդունվում են Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության սոցիալական ապահովության պետական ծառայության կողմից:

Հայաստանի այն քաղաքացիների համար, որոնց մշտական բնակության վայրը եղել է արտասահմանում, գործում է «Կենսաթոշակային ապահովության բնագավառում քաղաքացիական իրավունքների երաշխիքների մասին» բազմակողմ համաձայնագիրը, որը ստորագրվել է 1992 թվականի մարտի 13-ին՝ Անկախ պետությունների համագործակցության 12 անդամների կողմից, որով կարգավորվում է ԱՊՀ երկրներում կենսաթոշակային ապահովությունը: Այս համաձայնագրով ԱՊՀ քաղաքացիներին իրավունք է վերապահվում կենսաթոշակի անցնելուց հետո ստանալու իրենց կենսաթոշակը իրենց բնակության վայրում, եթե իրենց նախկին մշտական բնակության վայրի երկրում իրենց կենսաթոշակների վճարումը դադարեցվել է: Այս համաձայնագրի հիման վրա՝ հիմնադրվել է *Կենսաթոշակների և սոցիալական ֆոնդերի միջազգային ասոցիացիան*¹⁰ ԱՊՀ երկրների, Վրաստանի և Բալթյան երկրների մասնակցությամբ:¹⁰ Ասոցիացիայի նպատակը սոցիալական ապահովությունը պաշտպանելը, խթանելը և զարգացնելը, ինչպես նաև սոցիալական և կենսաթոշակային ֆոնդերի գործունեությունը համակարգելն է:

10. Լրացուցիչ տեղեկությունների համար, տես www.apsf.ru:

3.5 Իրավաբանական օգնությունը և անձնական տվյալների պաշտպանությունը

3.5.1 Իրավաբանական օգնությունը

Որոշ դեպքերում Հայաստանի օրենսդրությամբ նախատեսվում է իրավաբանական օգնության տրամադրում այն անձանց, որոնք հնարավորություն չունեն օգտվելու վճարովի իրավաբանական ծառայություններից: Համաձայն «Փաստաբանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի՝ անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրվում է Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի կողմից **հանրային պաշտպանի գրասենյակի** միջոցով՝ պետական բյուջեի հաշվին:

«Փաստաբանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 41-րդ հոդվածի համաձայն քրեական գործերով կասկածյալներին և մեղադրյալներին անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրվում է բացառապես վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա:

Քաղաքացիական, վարչական և սահմանադրական գործերով, ինչպես նաև քրեական վարույթի շրջանակներում տուժողի, տուժողի իրավահաջորդի, քաղաքացիական հայցվորի կամ քաղաքացիական պատասխանողի դատավարական կարգավիճակ ունեցող անձանց դիմումների հիման վրա անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրվում է ստորև նշված սոցիալական խմբերին համապատասխանող անձանց՝

- 1.** Հայաստանի Հանրապետության սահմանների պաշտպանության ժամանակ զոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի անդամներին.
- 2.** 1-ին և 2-րդ խմբի հաշմանդամներին.
- 3.** դատապարտյալներին.
- 4.** ընտանիքների անապահովության գնահատման համակարգում հաշվառված՝ 0-ից բարձր անապահովության միավոր ունեցող ընտանիքի անդամներին.
- 5.** Հայրենական մեծ պատերազմի և Հայաստանի Հանրապետության սահմանների պաշտպանության ժամանակ մարտական գործողությունների մասնակիցներին.
- 6.** գործազուրկներին.
- 7.** միայնակ բնակվող կենսաթոշակառուներին.
- 8.** առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին, ինչպես նաև առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձանց.
- 9.** փախստականներին.

- 10.** Հայաստանի Հանրապետությունում ժամանակավոր պաշտպանություն ստացածներին.
- 11.** անվճարունակ այն ֆիզիկական անձանց, որոնք իրենց անվճարունակությունը հաստատող հավաստի տվյալներ են ներկայացնում: Սույն կետի իմաստով անվճարունակ է համարվում այն ֆիզիկական անձը, որը չունի բավարար եկամուտ, համատեղ բնակվող աշխատող ընտանիքի անդամ, ինչպես նաև բացի անձնական բնակարանից, որպես սեփականություն չունի այլ անշարժ գույք կամ նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող արժեքի փոխադրամիջոց.
- 12.** հոգեբուժական կազմակերպությունում բուժվող հոգեկան խանգարումներ ունեցող անձանց.
- 13.** օրենքով սահմանված կարգով մարդկանց թրաֆիքինգի և շահագործման ենթարկված զոհերի նույնացման հանձնաժողովի կողմից զոհ կամ հատուկ կատեգորիայի զոհ ճանաչված անձանց.
- 14.** Հայաստանի Հանրապետությունում ապաստան հայցողներին.
- 15.** խոշտանգումից տուժած անձանց՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.3-րդ հոդվածով սահմանված կարգով փոխհատուցում ստանալու նպատակով.
- 16.** «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի համաձայն ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց:

Անհատները պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությամբ ու օրենքներով և Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի սկզբունքներով և նորմերով երաշխավորված մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման դեպքերի վերաբերյալ իրենց բողոքները կարող են ներկայացնել Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակ:

3.5.2 Անձնական տվյալների պաշտպանությունը

Վերադարձողների, հատկապես խոցելի խմբերի (օրինակ՝ թրաֆիքինգի գոհերի) սոցիալական վերաինտեգրումը մեծապես կախված է նրանց՝ անձնական կյանքի գաղտնիության և անհատական տվյալների պաշտպանության իրավունքը հարգելու հանգամանքից: Հետևաբար, վերադարձողին մեկ հաստատությունից մեկ այլ հաստատություն ուղղորդելու գործընթացում շատ կարևոր է պատշաճ կերպով ապահովել նրանց անձնական տվյալների պաշտպանությունը և համագործակցության ընթացքում հարգել գաղտնիության և անհատական տվյալների պաշտպանության իրավունքը: Գաղտնիության ապահովման խնդիրները կապված են տեղեկատվական տեխնոլոգիաների արագ աճի և այն փաստի հետ, որ տվյալները թվային եղանակով հեշտ փոխանցելի և մատչելի են, և դրանց անզգույշ բացահայտումը կարող է վնասել կամ սպառնալ խոցելի մարդկանց, ռիսկի խմբի պատկանող երիտասարդների, հաշմանդամների, թրաֆիքինգի գոհերի և այլոց անվտանգությանը:

Հայաստանի կառավարությունը վավերացրել է «Անձնական տվյալների մեքենայական մշակման հարցում մասնավոր անձանց պաշտպանության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան: 2015 թվականի մայիսի 18-ին ընդունվել է «Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, որը կարգավորում է պետական կառավարման կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական կամ համայնքային հիմնարկների կամ կազմակերպությունների, իրավաբանական կամ ֆիզիկական անձանց կողմից անձնական տվյալները մշակելու, դրանց նկատմամբ պետական հսկողություն իրականացնելու կարգն ու պայմանները: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2 հուլիսի 2015 թվականի N 734-Ն որոշմամբ ստեղծվել է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության աշխատակազմի անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալությունը և հաստատվել է Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության աշխատակազմի անձնական տվյալների պաշտպանության գործակալության կանոնադրությունը և կառուցվածքը:

3.6 Զինվորական ծառայությունը

Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին օրենսդրությունը բաղկացած է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունից, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերից, «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» օրենքից և այլ նորմատիվ իրավական ակտերից:

Պարտադիր զինվորական ծառայությունը Հայաստանի Հանրապետությունում կազմակերպվում է զորակոչի միջոցով: Զորակոչի ենթակա են 18 տարին լրացած արական սեռի քաղաքացիները՝ մինչև 27 տարին լրանալը, ինչպես նաև բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում ուսումնառության ընթացքում զինվորական պատրաստություն անցած ու պահեստագործի սպայական կազմ որակավորված արական սեռի քաղաքացիները՝ մինչև 35 տարին լրանալը:

Պարտադիր զինվորական ծառայությունից խուսափելու համար նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն:

Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում և այլ զորքերում **պայմանագրային զինվորական ծառայություն** կարող են անցնել՝

- 1.** 18 տարին չլրացած քաղաքացիները՝ ռազմաուսումնական հաստատություններ ընդունվելու դեպքում.
- 2.** պարտադիր զինվորական ծառայության մեջ գտնվող զինծառայողները.
- 3.** նախկինում պայմանագրային զինվորական ծառայություն չանցած և մինչև 40 տարեկան՝ պահեստագործում հաշվառված արական սեռի քաղաքացիները և իգական սեռի քաղաքացիները՝ անկախ պահեստագործում հաշվառված լինելու հանգամանքից, ինչպես նաև պահեստագործի շարքային կամ կրտսեր ենթասպայական կազմերում հաշվառված մինչև 45 տարեկան քաղաքացիները՝ զորամասային օդակում ծառայության նշանակվելու դեպքում:

Զինվորական ծառայության վերաբերյալ հարցեր ունենալու դեպքում կարող եք զանգահարել Հայաստանի Հանրապետության Պաշտպանության նախարարության թեժ գիծ ծառայության անվճար հեռախոսահամարով՝ 1 28, (+374 12) 21 00 00:

Բաժին 2

Օգտակար հղումներ և կոնտակտային տվյալներ

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կառուցվածքի, նախարարությունների, կառավարությանը և վարչապետին ենթակա մարմինների գործունեությանը կարելի է ծանոթանալ հետևյալ հղումով՝ www.gov.am:

Հայաստանի Հանրապետության համապարփակ իրավական դաշտին կարելի է ծանոթանալ հետևյալ հղումով՝ www.arlis.am:

Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական վիճակագրությանը կարելի է ծանոթանալ հետևյալ հղումով՝ www.armstat.am:

ՄՄԿ և ՄՄԿ Հայաստանի առաքելության կողմից մշակված ուղեցույցներին և հրատարակումներին կարելի է ծանոթանալ հետևյալ հղումով՝ <http://publications.iom.int>:

Հայաստանի բանկերի և վարկային կազմակերպությունների վերաբերյալ տղեկատվություն կարելի է ստանալ հետևյալ հղումով՝ www.cba.am:

Դրամական փոխանցումների և առցանց բանկային ծառայությունների պայմաններին կարելի է ծանոթանալ հետևյալ հղումով՝ www.banks.am:

Մասնավոր զբաղվածության գործակալությունները, որոնք տրամադրում են առցանց տեղեկատվություն առկա աշխատատեղերի վերաբերյալ՝ www.careercenter.am; www.hr.am; www.jobfinder.am; www.ashxatanq.am; www.job.am; www.tanger.am:

Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության միգրացիոն ծառայություն

Հասցեն՝ Երևան 0037,
Կարապետ Ուլնեցու փ. 31
Հեռախոս՝ +374 60 27 50 03
Էլ. հասցե՝ migrationsservice.sms@mta.gov.am
Կայք՝ www.smsmta.am

Միգրացիոն ծառայությունում գործող վերաինտեգրման «մեկ պատուհան» ծառայություն

Հասցեն՝ Երևան 0037,
Կարապետ Ուլնեցու փ. 31, սենյակ N 210
Հեռախոս՝ +374 60 27 50 35
Էլ. հասցե՝ achobanyan.sms@mta.gov.am; return.ms@af4sd.org
Կայք՝ www.smsmta.am

Վերադարձի և վերաինտեգրման եվրոպական ցանց («ERRIN Հայաստան» ծրագիր)

Հասցեն՝ Երևան 0037,
Կարապետ Ուլնեցու փ. 31, սենյակ N 310
Հեռախոս՝ +374 60 27 50 20
Էլ. հասցե՝ Arpine.Vardikyan@returnnetwork.eu;
Eduard.Grigoryan@returnnetwork.eu;
Anush.Khanoyan@returnnetwork.eu

Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Զբաղվածության գործակալություն

Հասցեն՝ Երևան 0037, Կարապետ Ուլնեցու փ. 68
Հեռախոս՝ +374 60 65 27 04
Էլ. հասցե՝ info@employment.am
Կայք՝ www.employment.am

Պետական սոցիալական պաշտպանության ծառայություն, Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություն

Հասցեն՝ Երևան 0010, Նալբանդյան 13
Հեռախոս՝ +374 10 52 45 74
Ֆաքս՝ +374 10 51 14 11
Էլ. հասցե՝ info@ssa.am
Կայք՝ www.ssa.am

Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալություն

Հասցեն՝ Երևան 0047, Նորք-Մարաշ, Ա. Արմենակյան 129
 Թեժ գիծ՝ + 374 60 65 28 72
 Էլ. փոստ՝ info@hhbsp.am
 Կայք՝ <http://hhbsp.am>

Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարություն

Հասցեն՝ Երևան 0044, Բազրևանդի 5
 Թեժ գիծ՝ 1-28; + 374 12 21 00 00
 Հեռախոս՝ + 374 10 29 46 99
 Էլ. հասցեն՝ modpress@mil.am
 Կայք՝ www.ssa.am

Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական բանկ

Հասցեն՝ Երևան 0010, Վազգեն Սարգսյան 6
 Թեժ գիծ՝ + 374 10 59 26 93
 Կայք՝ www.cba.am

Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակ

Հասցեն՝ Երևան 0002, Պուշկինի 56 ա
 Հեռախոս՝ + 374 10 53 76 51
 Թեժ գիծ՝ 116
 Էլ. փոստ՝ ombuds@ombuds.am
 Կայք՝ <http://ombuds.am>

Հայաստանի փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման ազգային կենտրոն (Հայաստանի ՓՄՁ ԶԱԿ)

Հասցեն՝ Երևան 0010, Մհեր Մկրտչյան 5ա
 Հեռախոս՝ + 374 10 12 54 16 48, 56 37 14, 58 32 61
 Էլ. փոստ՝ info@smednc.am
 Կայք՝ www.smednc.am

Ակադեմիական փոխճանաչման և շարժունության ազգային տեղեկատվական կենտրոն

Հասցեն՝ Երևան, Ամիրյան փ. 27, Երևան 0002
 Հեռախոս՝ + 374 10 53 09 04
 Էլ. փոստ՝ info@armenic.am
 Կայք՝ www.armenic.am

Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատ

Հասցեն՝ Երևան, Զաքյան 3 փ. 7-2 շենք
 Հեռախոս՝ + 37410 60 07 01, 600 704, 600 703
 Էլ. հասցեն՝ info@advocates.am
 Կայք՝ www.advocates.am

Միգրացիայի միջազգային կազմակերպություն

Հայաստանի առաքելություն

Հասցեն՝ Երևան 0010, Պետրոս Ադամյան 14

Հեռախոս՝ + 374 10 58 56 92

Էլ. հասցե՝ iomArmenia@iom.intԿայք՝ www.iom.int/countries/armenia**ՌԶ-կառավարական
կազմակերպություններ****Բիզնեսի աջակցման կենտրոն**

Հասցեն՝ Եկմայան 6, «Բիզնես պալե» կենտրոն, 2-րդ հարկ

Հեռախոս՝ +374 10 57 47 78, 53 23 13; +374 99 57 47 78; +374 77 57 47 78

Էլ. հասցե՝ bsc@bsc.am; marketing@bsc.amԿայք՝ www.bsc.am**Հայկական Կարիտասի** գլխամասային գրասենյակ

Հասցեն՝ 3118, Գյումրի, Հ.Սարգսյան 8, նրբանցք 3

Հեռախոս՝ +374 31 25 72 01

Հայկական Կարիտասը Երևանում

Հասցեն՝ Չայկովսկու 34, բն.23

Հեռախոս՝ +374 10 56 57 66

Էլ. հասցե՝ info@caritas.amԿայք՝ www.caritas.am**Ներգաղթի և ինտեգրման ֆրանսիական գրասենյակը (ՆԻՖԳ)**

ներկայացուցչությունը Հայաստանի Հանրապետությունում

Հայաստանում ֆրանսիայի դեսպանություն

Հասցեն՝ Երևան, Գ. Լուսավորիչ 8

Հեռախոս՝ +374 60 65 19 50

Կայք՝ <https://am.ambafrance.org>**Կայուն զարգացման հայկական հիմնադրամ (ԿԶՀՀ)**

Հասցեն՝ Երևան 0037, Ազատության պողոտա 10/7,

Հեռախոս՝ +374 10 20 18 40

Էլ. հասցե՝ info@ffad.amԿայք՝ www.af4sd.org**Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոն**

Հասցեն՝ Սայաթ Նովա 19, Երևան 0001, «ԱնիՊլազա Հոթել»

Հեռախոս՝ +374 10 58 26 38, +374 10 52 83 21

Էլ. հասցե՝ mail@ichd.orgԿայք՝ www.ichd.org

«Առաքելություն Հայաստան» ԲՀԿ

Հասցեն՝ Երևան 0026, Գարեգին Նժդեհի 42
 Հեռախոս՝ +374 10 44 47 92; 44 47 93; 44 47 61, 44 47 32
 Ֆաքս՝ +374 10 44 47 92
 Էլ. հասցե՝ org@ngo.mission.am
 Կայք՝ www.mission.am

Հայկական Կարմիր Խաչի ընկերություն

Հասցեն՝ Երևան 0015, Պարոնյան 21/1
 Հեռ./ֆաքս՝ +374 60 62 50 50
 Էլ. հասցե՝ redcross@redcross.am
 Կայք՝ www.redcross.am

«Վերադարձ Հայաստան» հիմնադրամ

Հասցեն՝ Երևան 0010, Հանրապետության 37
 Հեռախոս՝ +374 60 46 46 60
 Էլ. հասցե՝ contact@repatarmenia.org
 Կայք՝ <http://repatarmenia.org>

Հայաստանի գործատուների հանրապետական միություն

Հասցեն՝ Երևան 0010, Մովսես Խորենացի 26ա
 Հեռախոս՝ +374 10 527 421
 Էլ. հասցե՝ ruea@employers.am
 Կայք՝ www.employers.am

«ԱՄՔՈՐ Հայաստան» բարեգործական հիմնադրամ

Հասցեն՝ Երևան 0037 , Կարապետ Ուլնեցի 14
 Թեժ գիծ՝ 0 800 50 558
 Հեռախոս՝ +374 10 24 81 41; 28 29 77
 Ֆաքս՝ +374 10 24 92 15
 Էլ. հասցե՝ umcor@umcor.am
 Կայք՝ www.umcorarmenia.am

Բաժին 3

Հավելվածներ

Հավելված 1.

Պետության կողմից երաշխավորված անվճար եվ արտոնյալ պայմաններով բժշկական օգնություն և սպասարկում ստանալու իրավունք ունեցող՝ բնակչության սոցիալապես անապահով ու առանձին (հատուկ) խմբերի

1. Ընտանեկան նպաստի համակարգում ընդգրկված 28.00 և ավելի բարձր անապահովության միավոր ունեցող նպաստառուներ.
2. 1-ին խմբի հաշմանդամություն ունեցող անձինք.
3. 2-րդ խմբի հաշմանդամություն ունեցող անձինք.
4. 3-րդ խմբի հաշմանդամություն ունեցող անձինք.
5. Մինչև 18 տարեկան երեխաներ.
6. Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցներ և նրանց հավասարեցված անձինք.
7. Վերարտադրության տարիքի կանայք՝ հղիության, ծննդաբերության և հետծննդյան շրջանում.
8. Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձինք՝ 18-23 տարեկան անձինք.
9. Բժշկասոցիալական փորձաքննության ոլորտում իրավասու պետական մարմնի ուղեգրով լրացուցիչ բժշկական հետազոտության ենթարկվողներ.
10. Զորակոչային տարիքի անձինք (հիվանդանոցային բժշկական օգնություն և հիվանդանոցային փորձաքննություն).

11. Զինժառայողներ և նրանց հավասարեցված անձինք, նրանց ընտանիքների անդամներ, Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ժամանակ, ինչպես նաև ծառայողական պարտականությունները կատարելիս զոհված (մահացած) զինժառայողների ընտանիքների անդամներ, երկարամյա ծառայության կամ հաշմանդամության զինվորական կենսաթոշակ ստացող նախկին զինժառայողներ.
12. Փրկարարական ծառայողներ և նրանց ընտանիքների անդամներ, կենսաթոշակի անցնելու կապակցությամբ ազատված փրկարարական ծառայողներ, հաշմանդամ դարձած փրկարարական ծառայողներ, ծառայության ընթացքում զոհված (մահացած) փրկարարական ծառայողների ընտանիքների անդամներ.
13. Ձերբակալվածներ, կալանավորված անձինք և ազատագրկյան դատապարտվածներ.
14. Ծերանոցներում և անօթևանների ժամանակավոր կացարաններում խնամվող անձինք.
15. Բռնադատվածներ.
16. Չեռնոբիլի ատոմակայանի վթարի վերացման աշխատանքների մասնակիցներ.
17. Մարդկանց շահագործման (թրաֆիքինգի) ենթարկված անձինք.
18. Ապաստան հայցողներ ու նրանց ընտանիքների անդամներ.
19. Զինժառայության ընթացքում ստացած խեղման, վնասվածքի, հիվանդության պատճառով զորացրված անձինք, ովքեր բժշկասոցիալական փորձաքննության արդյունքում հաշմանդամ չեն ճանաչվել (հիվանդանոցային բժշկական օգնություն և սպասարկում՝ բժշկասոցիալական փորձաքննության ոլորտում իրավասու պետական մարմնի կողմից կազմված վերականգնողական անհատական ծրագրի շրջանակներում):

Հավելված 2.

2020 թվականի հունվարի 1-ից անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձը կարող է համարվել միկրոձեռնարկատիրության սուբյեկտ, եթե վբաղվում է բացառապես ստորև նշված ցանկում ներառված գործունեության տեսակներով:

Գործունեության տեսակները	
1	Բնակչության պատվերով կատարվող՝
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Կոշիկի և կաշվե գալանտերեայի և համանման այլ արտադրատեսակների արտադրություն, կոշիկի և կաշվե գալանտերեայի պարագաների արտադրություն, կոշիկի և կաշվե արտադրատեսակների նորոգում ▪ Հագուստի արտադրություն և նորոգում ▪ Գլխարկների արտադրություն և նորոգում ▪ Գորգերի և գորգագործական արտադրատեսակների արտադրություն և նորոգում ▪ Փայտյա իրերի պատրաստում, կահույքի և տան կահավորանքի նորոգում ▪ Ոչ թանկարժեք զարդերի արտադրություն և նորոգում ▪ Համակարգչային տեխնիկայի, հեռուստացույցների, լվացքի մեքենաների, օդորակիչների և այլ կենցաղային տեխնիկայի նորոգում, ծրագրային սպասարկում ▪ Հեծանիվների և հաշմանդամների սայլակների արտադրություն, անձնական օգտագործման և կենցաղային այլ արտադրատեսակների նորոգում ▪ Տնտեսական և գեղազարդ խեցեգործական արտադրատեսակների արտադրություն ▪ Այլ ճենապակե և խեցեգործական արտադրատեսակների արտադրություն ▪ Թիթեղագործական գործունեություն

2	Ժամացույցների, ժամանակաչափ սարքերի նորոգում, երաժշտական գործիքների նորոգում
3	Նեղ մասնագիտական գիտելիքների ձեռքբերման այլ դասընթացներ
4	Լեզուների ուսուցման դասընթացներ
5	Բարձրագույն և այլ հաստատություններ ընդունվելու համար նախապատրաստական դասընթացներ
6	Պարեր, երգեցողություն դասավանդողների գործունեություն
7	Կատարողական արվեստի բնագավառում գործունեություն, կատարողական արվեստի բնագավառում օժանդակ գործունեություն
8	Ստեղծագործական գործունեություն
9	Խնջույքավարների գործունեություն
10	Կրթական գործունեություն և արտադարոցական դաստիարակություն մարմնամարզության և սպորտի բնագավառում
11	Մասնավոր տնային տնտեսություններում ծառայությունների մատուցում (առանց տարբերակման) սեփական սպառման համար
12	Դարբնոցային գործունեություն
13	Զբոսաշրջային տների միջոցով հյուրանոցային ծառայությունների մատուցում (այդ թվում՝ այդ ծառայությունների հետ անմիջականորեն կապված հանրային սննդի (նախաճաշ, ճաշ, ընթրիք) ոլորտի գործունեությունը)

Հավելված 3.

Տվյալների պաշտպանության ՄՄԿ սկզբունքները

1. ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ՝ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ԵՎ ԱՐԴԱՐ ԵՂԱՆԱԿՈՎ ՀԱՎԱՔՈՒՄԸ

Անձնական տվյալները պետք է հավաքվեն օրինական և արդար միջոցներով՝ տվյալների սուբյեկտի իմացությամբ կամ համաձայնությամբ:

2. ՀՍՏԱԿ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ԵՎ ԻՐԱՎԱԶԱՓ ՆՊԱՏԱԿԸ

Տվյալները պետք է հավաքվեն և մշակվեն հստակ սահմանված ու իրավաչափ նպատակով (նպատակներով), որը (որոնք) տվյալների հավաքման պահին պետք է հայտնի լինի (լինեն) տվյալների սուբյեկտին: Անձնական տվյալները պետք է օգտագործվեն միայն հստակ սահմանված նպատակով (նպատակներով)՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ տվյալների սուբյեկտը տալիս է իր համաձայնությունը դրանք հետագայում այլ նպատակներով օգտագործելու համար, կամ երբ նման օգտագործումը համատեղելի է նախապես հստակ սահմանված նպատակի (նպատակների) հետ:

3. ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՈՐԱԿԸ

Պահանջվող և ձեռք բերվող տվյալները պետք է լինեն համարժեք ու արդիական և համապատասխանեն տվյալների հավաքման ու տվյալների մշակման համար հստակ սահմանված նպատակին: Տվյալները վերահսկող սուբյեկտները պետք է ձեռնարկեն բոլոր խելամիտ քայլերը՝ տվյալների ճշգրտությունն ու թարմացված լինելն ապահովելու համար:

4. ՀԱՄԱԶԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տվյալների հավաքման համար համաձայնություն պետք է ձեռք բերել հավաքման պահին կամ դրանից հետո՝ այնքան շուտ, որքան խելամտորեն հնարավոր է, ինչպես նաև պետք է հաշվի առնել որոշ խոցելի խմբերի և անհատների դրությունը և իրավունակությունը: Եթե բացառիկ հանգամանքները խոչընդոտում են համաձայնություն ձեռք բերելը, ապա տվյալները վերահսկող սուբյեկտը պետք է առնվազն ապահովի, որ տվյալների սուբյեկտը բավարար տեղեկություններ ունենա՝ անձնական տվյալների հավաքման ու մշակման համար հստակ սահմանված նպատակը (նպատակները) հասկանալու ու գնահատելու համար:

5. ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԸ ԵՐՐՈՐԴ ԿՈՂՄԵՐԻՆ ՓՈԽԱՆՑԵԼԸ

Անձնական տվյալները երրորդ կողմերին պետք է փոխանցվեն միայն տվյալների սուբյեկտի հստակ համաձայնությամբ, սահմանված նպատակով օգտագործման համար, ինչպես նաև անձնական տվյալների գաղտնիությունը պահպանելու և տվյալների սուբյեկտի իրավունքների ու շահերի նկատմամբ հարգանք ապահովելու համար անհրաժեշտ երաշխիքների առկայության պայմաններում: Փոխանցման այս երեք նախապայմանները պետք է երաշխավորվեն գրավոր ձևով:

6. ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անձնական տվյալների գաղտնիությունը պետք է պահպանել և ապահովել տվյալների հավաքման և մշակման բոլոր փուլերում, և դա պետք է երաշխավորել գրավոր ձևով: ՄՄԿ բոլոր աշխատակիցները, ինչպես նաև երրորդ կողմերի ներկայացնող անձինք, որոնց համար հասանելի են անձնական տվյալները և որոնք իրավունք ունեն դրանք մշակելու, պարտավոր են պահպանել դրանց գաղտնիությունը:

7. ՀԱՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԹԱՓԱՆՑԻԿՈՒԹՅՈՒՆ

Տվյալների սուբյեկտները պետք է հնարավորություն ունենան ստուգելու իրենց անձնական տվյալները, և նրանց համար պետք է ապահովվի դրանց հասանելիությունը, եթե դա չի հակասում տվյալների հավաքման և մշակման համար հստակ սահմանված նպատակին (նպատակներին): Տվյալները վերահսկող սուբյեկտները պետք է ապահովեն թափանցիկության ընդհանուր մոտեցում տվյալների սուբյեկտների համար՝ կապված անձնական տվյալների ոլորտում զարգացումների, գործելակերպի և քաղաքականության հետ:

8. ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Տվյալների անվտանգությունը պետք է ապահովվի թե՛ տեխնիկական, թե՛ կազմակերպչական առումով, և տվյալները պետք է խելամիտ և համապատասխան միջոցներով պաշտպանվեն չարտոնված փոփոխություններից, վնասումից, անօրինական ոչնչացումից, պատահական կորստից, ոչ իրավաչափ բացահայտումից կամ չհիմնավորված փոխանցումից: ՄՄԿ համապատասխան ռազմավարություններում և ուղեցույցներում նշված երաշխիքները պետք է կիրառվեն անձնական տվյալների հավաքման և մշակման պարագայում:

9. ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ

Անձնական տվյալները պետք է պահվեն այնքան ժամանակ, որքան անհրաժեշտ է, իսկ տվյալների հավաքման և մշակման հստակ սահմանված նպատակի (նպատակների) իրականացումից անմիջապես հետո՝ պետք է ոչնչացվեն կամ դարձվեն անանուն: Դրանք, սակայն, կարող են պահվել հստակ սահմանված հավելյալ ժամանակահատվածով, եթե դա անհրաժեշտ է՝ ելնելով տվյալների սուբյեկտի շահերից:

10. ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ

Այս սկզբունքները կիրառվում են անձնական տվյալների վերաբերյալ թե՛ էլեկտրոնային, թե՛ թղթային եղանակով կատարված գրառումների դեպքում, և կարող են լրացվել պաշտպանության հավելյալ միջոցներով՝ ելնելով, մասնավորապես, անձնական տվյալների կարևորությունից: Այս սկզբունքները չեն կիրառվում ոչ անձնական տվյալների դեպքում:

11. ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ

ՄՄԿ-ն սեփականության իրավունք ունի անմիջականորեն տվյալների սուբյեկտներից կամ ՄՄԿ-անունից հավաքված անձնական տվյալների նկատմամբ, եթե այլ բան նախատեսված չէ երրորդ կողմի հետ ունեցած գրավոր համաձայնությամբ:

12. ՎԵՐԱՀՏԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Այս սկզբունքների իրականացումն ապահովելու և բողոքներն ուսումնասիրելու նպատակով պետք է նշանակվի անկախ մարմին, իսկ տվյալների պաշտպանության համար նշանակված պատասխանատու անձինք պետք է օժանդակեն մոնիթորինգի և վերապատրաստման հարցերում: Տվյալների անօրինական հավաքումն ու մշակումը, ինչպես նաև տվյալների սուբյեկտի իրավունքների և շահերի խախտումները վերացնելու համար ձեռնարկվելու են համապատասխան միջոցներ:

13. ԲԱՑԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Սույն սկզբունքներից բացառություն կատարելու մտադրության մասին անհրաժեշտ է նախ տեղեկացնել ՄՄԿիրավական հարցերով վարչություն թույլտվություն ստանալու նպատակով, ինչպես նաև ՄՄԿգլխամասային գրասենյակի համապատասխան բաժին/վարչություն:



Միգրացիայի միջազգային
կազմակերպություն

**Հայաստան վերադարձած անձանց
վերաինտեգրման ուղեցույց**

Երրորդ հրատարակություն

